

كارىگەرپىن ئابورى دارايى بىن سەرىخو يا بەرھەم ئىنان وەنارەتكىن نەفت وگازى ل ھەرئا كوردستانى عراق

د. هاشم محمد سعید رشيد ، پشقا ئابورى ، زانكويىا نەورۇز ، ھەرئا كوردستانى عراق

پوختە

ئەف كۆكۈلەنە بە حىسىن ھۇبىركەتىن سىياسەتا نەفت و گازى دەكتە ل ھەرئا كوردستانى و ئەو كىشە و گرفقىن پەيدا بولۇن ل گەل حۆكمەتا ناوەندى سەبارەت شىۋىيەن گەرييەستىن و اۋۇو كىلى ل گەل كۆمپانىن نەفتى بىن بىانى و شىۋىزى فرۇشتەن وەنارەتكىن نەفتى خالقىن دەستورى بىن ناكۆك و ئەو كىشە و گرفقىن بەردم حۆكمەتا ھەرنىن ل سەرىخوپىكىن باشدەكە نەفتى و دەركىن ياسائىن تايەت ب نەفت و گازى قە و ياسا داهاتىن نەفتى و پىادەتكىن بىنەمايىن شەفافىەتن ب رىنى ياكىرىمىستا ل گەل كۆمپانىدا دىلۋىت بۆ ھۇپىرىنىكىن ل داهات و فرۇشتەن نەفتا ھەرنىن .. وەندى. لى ژەگەرى زىندرەھەپىكىن ل بىكارىئىانا ماھىن دەستورى ژ لايىن حۆكمەتا ناوەندى ويا ھەرنىن قە و سەرھەلمانا گرفقىن ياسايى ل بىانى گەرييەستىن نەفتى دا وېشكە ھەرئا كوردستانى ژ بودجا گىشتى ياسالانە و رادەستەتكىن نەفتى ژ لايىن حۆكمەتا ھەرنىن قە و پەنارىن بۆ بىريارا سەرىخو فرۇشتەن نەفتى و چەنمەندا گرفقىن دى تىز، ھەمى پىڭگە بۇونە ھۆكاري قەقەتىانَا پەيدانىن دنافېرە ھەرنىن حۆكمەتا ناوەندى ل ماوى (2014 - 2018)، زىنده بارى دەۋارپۇنا شەپىرىزىنى و زىم بۇونا بەنلىن نەفتى ل بازارىن جەپان دا ئەستەنگىن ياسايى ل بەردم فرۇشتەن وەنارەتكىن نەفتا ھەرنىن و سىكلاپىن حۆكمەتا ناوەندى و نەبۇونا رېچەپرەنە ساخالىم و باش بۇ بادەكە نەفتى و نەبۇونا شەفافىەتن و دەرھاقىزىن ئەنجامدا گەشىپسىنى و پىلانىن ھەرنىن، ھەمى پىڭگە بۇونە ھۆكاري شەپۇزى سەرىخو يا ئابورى ل ھەرئا كوردستانى.

پەقىن دەستپەكى: نەفت، گازا سرۇشتى، گەرييەستىن نەفتى، سەرىخو يا ئابورى، كۆمپانىن نەفتى

1. پىشەك

دوسە يىا نەفتا ھەرنىن ئىيىكە ژ بادەكىن گەنگ و نەزىپ پەسکەرىيەك ژ ئەگەرى ھەبۇونا گەنگىغا فەكۈلىنى ل وى چەندى خۇبادىيەت كۆ ئابورى يا ھەرئا كوردستانى خودانان سامانىن دارايى و سرۇشتى بىن گەنگە نەخاسىمە نەفتا خاف و گازا سرۇشتى، لەورا ئەف دوسە يە رۆلەكىن بەرچاۋە ل بىنچە كەن چارچۇقىنىشىنى سىيستەمىن سىياسى ل عىراقا فيدرال ولى دىاركىن شىۋىيەن سەرەتلىرى يا وى ل گەل حۆكمەتىن خوجى بىن پارىزىكە ھەرئيان، ھەرەسە رۆلەكىن گەنگ ل بىنچەكىن ئاسايسىن دەستانى كارىگەرپىن ھەرچاۋە ل بىنچەكىن گەنگ ل بىنچەكىن ئاسايسىن تىكلىبۇونا پېسىن جىو - سىياسى ئابورى ب ھەۋى يە كۆ خوھ ل جۇرى سەرەتلىرىنى دا ل نافېرە ھەرئا كوردستانى عىراق دا دىيىنەقە، ب ھۆكمى وى چەندى كۆ كارقەدانىن ھەمى بارگەرلىرىنىش دەۋەقى و ھەرئا ئەقى ل سەر ھەرئا كوردستانى كارىگەرپىن ھەرچاۋە ل بىنچەكىن گەنگ ل بىنچەكىن ئاسايسىن.

لى سەرەتلىرى ھەبۇنا قىنى راستىن دەكارىن بىشىن كۆ خالقىن لىكىتىگە ھېشىتىنى ل نافېرە ھەردوو ئالىيان ل مادە و پېرىگىن دەستورى ھەمېشىن ل سالا 2005 بەرچاۋ دېن بۇ دىاركىن ئەمك و مافىن ھەرئا كوردستانى ل مامەھەرن ل گەل قەندىن پېرىگىن دەستورى دا، وز ئەگەرى قىنى پالپىشى يە دەستورى، ھەرئا كوردستانى ماف وارزووکىن گەرييەستىن نەفتى ب ماف خوھ درانىت بىيى زەپىنەقە بۆ حۆكمەتا فيدرال يا عىراق وەك مافەكى دەستورى، ب پېشت بەستن ب ماددا(112) يە كۆ ماف ئىدارەدانەكە ھەپىشىك دەدەتە حۆكمەتا فيدرالى و پارىزىكە ھەن بەرھەمەن و حۆكمەتىن ھەرنىنى بوكىنگە ھەن نەفتى

2.1 گەنگىغا فەكۈلىنى

2.1.1 گەنگىغا فەكۈلىنى

ههبوونا جیاوازیان ل جزوی گرینهستین نهفتی ل عیراقا فیدرال و ههربنای
کوردستانی ئیکه ژ خالین ناکوکین و بیندیشی يه ل داژرتن و په سهندکرنا ياسا نهفت
و گازى دا ولديف ماددين دهستوري ئەف كىلشه يه ھېيتە چارمهەركن.

6.1 ریاز و چارچوئی کشیی فهکولینی

گهشتون ب ئارامانچ و خوياكىدا گريانىن فەتكەلىنى، مە رىيازا شەرقىكارى يابۇ ئابۇورى بكارىتىيە ب پېشت بەستن ب ژىيدەر و داتا ئارمازىن پىندىنى سەبارەت باھەتنى ۋەتكەلىنى وەڭ كىشىيەكىدا ئابۇورى ل نافبەرا عيراقا فيدرال وەرنىدا كوردىستانى، لهورا فەتكەلىنى بۇ سىئى تەھەرىن سەرەكى هانىيە دابەشكەن، ل تەھەرىن ئىككى دا رەھەندىن سىياسى ئابۇورى ل پېشت دوسەيا نەفت و كازى دا ناكۆكىن ل نافبەرا ھەردوو ئالىيان، ول تەھەرى دووپىن دا ئاماژە ب سەرىزرا ھەرنىدا كوردىستانى كىيە ل بىاياقنى نەفت و كازى دا (بەرھەم ئىنان و ھنارەدەكىن) وشىۋەپپىن گرىيەستىن نەفتى بىن ھەرنىدا كوردىستانق و جىاوازى با وى ل گەل گرىيەستىن عيراقا فيدرال، و تەھەرى دوماھىي بۇ بېسا بىيارا سەرەخوى ھنارەدەكىن و فرۇشتىنا نەفتى ژ لايى ھەرنىدا كوردىستانق ھەتايىھ تەرخان كىن وئەو كارۋەدىن ئى پەيدابۇون و ئاستەنگ و ھۆكاريىن لاوازى با بىرۇزىنى سەرەخوى. ول دوماھىي ۋەتكەلىن گەھشتىيە چەندىن دەرەنخام ورساپارەدەيان سەبارەت فى پرسى و چەوانى ياخارى سەركەندا ناكۆكىن دەستورى گۈرفتىن دارلىق ئابۇورى ل نافبەرا عيراقا فيدرال وەرنىدا كوردىستانق دا.

1.2 نهفتا هەر يەم: خالا سەرەكى يا ناكۆكىان

عیراق خودانا سامانه‌کن مه‌زنه بین نهفت وکازی ل دقهه‌ری ول پلا سینی دئیته رزیه‌ندکن پشتی عهده‌بستانا سعودی، و مینا ههر وله‌لتکنی بهره‌گهینه‌رین نهفته هه‌بوونا داهاتکن مه‌زن بوویه ره‌گمه‌کن سه‌ره‌کنی چه‌وساندن وزولمکارین ل عیراق دا ول هه‌می قوانغین جودا جودا، وزئه‌گهه‌ری هه‌زمونا حکومه‌تی ب سه‌ر داهاتین نهفته دا دره‌فت په‌یداکر بو زیده‌بوونا في داهاتی وزیده‌بوونا شیانین دارایی وب هیزه‌بوونا تمخا ناقفراست یا جفاکنی، لئي قوانغا پشتی سالا 2003 ئه‌ف چه‌وساندن وزولمکاریه هانه ۋەگوهاستن بو شیوه‌یه کن مه‌ترسیدارتر ئه‌وزى په‌یدابونا (كەندەلى ياسیاسى) ل في وله‌لتکنی و تېکمەلبوونا دهسته‌لاتداران و بارتین سیاسى ب دوسه‌یئن

نه بونا چارچوّه کي ياساني و دامهزراوهي ين روون وناشكرا بو ريکخستنا سامانين
نهفت و گازى ل عيراق و همرئي و دياركرا جورى په یوندي ل نافبرها نافهنداد و هر زن
كوردستانى پشتى كه حکومهتا هه رېئي دهيان گرييەست ل كەل كۆمپانىن نه قتى يېن
جيھانى واژوو كېن وەك مافەتكى دەستورى و فيدرالى، وتا نوكه ژى هەردۇو لا يەن
نه شىيانىه چارچوّه کي دامهزراوهى و نيشتىيانى و ياساني بو گەرخستنا سامانىن نهفت
و گازى بىنەقەل بن روناھيا برگىن دەستورى ھەميسىھى دا كو بىتە گەرتىيەك
مسوگەركرا مائىن پشکداركرا راستەقينە ل رېئەبرنا دوسەيمىا گىنك ل وەلاقى.

4.1 ئارمانجا قەكۈلىنى

دستنیشانکرنا خالین ناکوکنی ل ناقبهراء هردوو حکومهتین فیدرال وھه ریا کوردستان سەبارەت یاسا دوسمەیا نەفت وگازى ديدارکرنا ئەرك وماقین دەستورى بىن هەرئا کوردستان وگرفتا بودجا گشتى وپەبوەندى يا وئى قى دوسمەيى قە. زىدمەبارى ئامازەكىن ب ھۆكاريىن بىرینا بودجا هەرىئى ژ لايى حکومەتا فیدرال قە وپەنابرنا هەرئا کوردستانى بو سەرېخو هنارەدەكرا نەفتى، وئەو ئاستەبکىن بەيدابوونىن ل بەرددەم حکومەتا هەرىئى پاشى بىريارا سەرېخو يى ئابۇورى.

5.1 گریانیز فہرست

گرچه این فه کولینی پیداگری ل سهر چهند خالین گرنگ دکهت، و هکو:

سیاستا سهربهخو بهرههم هینان و هناردهکرنا نهفتی ژ لاین هریا کوردستاني
روی ب روی زور ژ کیشە و ئاستەنکان بوبىيەقە ژ ئەگەرى فشارىين
حکومەتا فيدرالى ل سەر بکېپىن نەفتا ھەريمى، و گرفتىن ب بازاركىنى، و نەبۇونا
زەللىي و شەفافىيەتن ل سەر جۆرى گەيەستىن نەفتى و ئاستى فرۇشتىن
مداھاتا: .

بهشهک ژ کیشە و گرفتین ل ناقبەرا ناوەندى وەھریا كۆردستانى دا دىزفريتهقە بولۇم
ھەبۈونا شەرقە كىرىنچىن جودا جودا بولۇم بېرىن دەستورى و گەرنىي يادابەشكەندا
عادىلانە ياد دەستەلەتلىك ل ناقبەرا حەكىمەتا ناوەندى وەھریم و پارىزىگەھان
وھەر لايەنكى زىيەرمۇنى كېيە ل بكارئىنانا مادده و پېرگىن تايىەت بولۇم
رېكىخىستنا سامانلىق نەفت و گازى ل دەستورى ھەمبىشمى دا.

بەرامبەر پەروزىن ھەرپا كوردىستانى دىيارنى كىرى بە ژېر كۆ تۈركىدا پىشەقانىدا دارابى بو ھەرىپىنى پىش كېش كىرى بە وھەقىپەمانە دىيافىن وزۇزى دا دەڭلەن ھەرتا ل حالەن مەترىسيا پىشتىكىرىكىرنا ژىتكەبۈنى ژە عىراق.

لەدېف خىشتەمە رەمارە (1) ئاشكرا دىيت كۆ كۆپتەر 14 كىيلگەھىن نەفتى يېن كۆ كار تىدا ھاتىئە كەن خودانا يەدەكەن مەزنى پەرۋۇل وڭازى بە، ۋۇانا ىنى كىيلگەھا خورمەلە كۆ يەدەكەن وى بە (2726) مiliون بەرمىلا لەدېف دا كىيلگەھا شىيخان بە (1001) مiliون بەرمىل، وكىيلگەھا ئەتروش بە پلا سىن (854) مiliون بەرمىل دەئىتىھە تەرخىن كەن. سەبارەت غازا سرۇشتى، مەزتىزىن يەدەكەن خوياڭىي وپىشىنى كۆ ل ھەر سىن كىيلگەھىن (خورمەلە) و(يىناباوى) و(كۈرمۈر) دەئىتە كۆمكىن (Mills, 2016: 18).

ژە ئەنجامى شەرقەكىن پىزايىتىن بەردەست ئەم گەھشتىنە وى باورىن كۆ يەدەكەن دوماھىي يېن نەفتى يېن كۆ ھاتىئە ئاشكراكەن دچارچۈشىن ھەرپا كوردىستانى (يىن دەقەرىن قەمەتىيى ئەندىمەتلىكىن ماددا (140) بە ئىزىكى (24) مiliون بەرمىلا دەئىتە بلوكىن نەفتى ل ھەرپا كوردىستانى دىنە پىشاكا كۆمپانىن ئىككىسون موپىل يَا ئەمرىك ⁷ وگەنەل ئىنەرجى يَا تۈركى وڭاز پەرۋۇلۇم يَا ئىماراتى، وېن مايى بەر كۆمپانىن دى يېن نەفتى دا دابەش دىن (بىزە خىشتەمە 1).

خىشتەمە 1

پەدەكەن كىيلگەھىن سەرەكى ل ھەرپا كوردىستانى

			نەفتا خوياڭىي +پەدەكەن كازا خوياڭىي +پەدەكەن	نەفتا خوياڭىي +پەدەكەن كازا خوياڭىي +پەدەكەن	نەفتا خوياڭىي +پەدەكەن كازا خوياڭىي +پەدەكەن
			(جافەر يېرىكىي و سامانلىن جافەر يېرىكىي)	(جافەر يېرىكىي و سامانلىن جافەر يېرىكىي)	(جافەر يېرىكىي و سامانلىن جافەر يېرىكىي)
			(مiliون بەرمىل)	(مiliون بەرمىل)	(مiliون بەرمىل)
3.6		2726	Khurmala		
1.3		1001	Shaikan)		
0.1		854	(Atrush		
0.1		731	(Tawke		
0.1		579	(Taq Taq)		
2.3		541	(Kurdimir		
0.4		531	(Sheikh Adi)		
NA		409	(Pulkhana)		
1.7		55	(Topkhana)		
3.4		110	((Chemchemal		
4.4		138	(Khor Mor		
3.5		34	(Miran		
4.9		45	(Bina Bawi)		
1.4		0	(Summail		

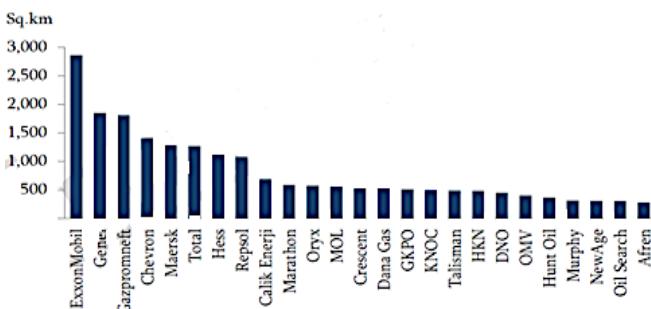
وەلاقى عىراق وە درىزاهىيا ئەزمۇونا رېچەبرىن سامانلىق نەفتى دا، سىجانى سىياسى زال بۇويە ب سەر بىرۇسىن قىن بىشەسازىن دا پىتەر سىجانى كارگىزى، هەتا ل دەمىن خۇمالىكىنى ژى دا لىسا 1972 عىراق شىايە سەرەكەفتىنى بەدەستقەبىنەت ل پەرسا كۆتۈرۈكىندا ياساپى ب سەر كاروچالاكنىن كۆمپانىن بىانى دا، لى ل ھەمان دەم دا شەكەستن توماركىيە ل پىشەستنە بىشەسازى با نەفتى دا كۆ بىيىتە خودان رېچەبرىيە كە خودان شىيان وڭارا پىشتى بورىندا بىست سالان ژ خۇمالىكىنى، لەورا فەرە ئەف راستىيە ل بەرچاڭ بىت كۆ بىشەسازى با نەفتى چەندىن كۆرانكارىن سىياسى ب سەردا ھاتىئە، دویر ژ پىشەكەفتىنا كارگىزى (حسن، 2015: 334-333).

پىشتى كار وچالاكنى لىكەريانى ل نەفت وڭازى ل ھەرپا كوردىستانى زىنەبۈسىن ل قۇناغا پىشتى سالا 2007 دىيار بۇويە ھەرئىم خودان يەدەكەن بىندىشى يە كۆ بىيىتە ئەگىرى گۇھورىندا نەخشى سىياسى - جىوپولiticىن دەقىرا رۇزىھەلاتا نافىن وھەقىسەنگىكىا ھىزا سىياسى - ئابورى، ھەر چەندە جىاوازىكە زۆر ھە يە سەبارەت ئەمدا دروست يەدەكەن تەخىنەكىرى يەن سامانلىق نەفت وڭازى، لى حۆكمەتە ھەرىپىن ئەف يەدەكە ب (45) مiliون بەرمىل يەدەكەن بىن نەفتى (الاحتياكى الموكد) و (5.6) تىريليون مەتنىن چارگوشە وڭەن يەدەكەن گازا سرۇشتى تەخانىدە. وئەف چەندە رامانا بۇ وى راستىيەن كۆ يەدەكەن نەفتا ھەرىپىن يېن وھەقەفە ب يەدەكەن ئاشكراكەن ل ھەندەك وەلاتىن بەرھەمەن مينا لىبىيا يان نايىجىريا، وىدەكەن گازا ھەرپا كوردىستانى ژى تا رادەكەن كىيم وڭەن قەبارە كىيم تەر ژ يەدەكەن مېرىشىتىنەن عەرمىپى يېن ھەفگەرتى، لى پىزە ژ يەدەكەن جەزائىر يان نايىجىريا (Frappi, 2016: 97-98).

ھەرپا كوردىستانى عىراق دەئىتە ھەنارەن وڭەن ھەشەتەمەن وەلاقى خودان نەفت ل ئاستى جىيانى، وەنەفتا ۋى ھەرىپىن ئەت دەستپەنگىن سالا 2015 ب سەر (64) بلوكان دا ھاتىئە دابەشكەن وڭ وانا (49) گىرىيەستىن نەفتى يېن مولەتپىدايى ھەنە و (15) گىرىيەستىن دى ژى دەتكەرنە لى تىشىن ھەر بەلكىش ئەقەفە كۆ (17) بلوكىن نەفتى دەقەفە جەھىن ناكوك (ماددا 140 يَا دەستورى عىراق) ل دەقەرىن كەرکوك وەنەباوا ⁸ وۇ وانا ژى (12) بلوك دەكەفە ل سەر ماددا 140 و (5) بلوك دەكەفە ل سەر ھەنارەن تەناس دنافىبەرە حۆكمەتە عىراق وھەرپا كوردىستان دا (Mackertich, 2015: 192 & (Samarrai

ھەولانىن ھەرپا كوردىستان ئەپەخەمەت كىانەكى سەرەخو دخازىت نەفت وڭازى بىكەتە چەكەك ل بەرامبەر حۆكمەتە ناوهندى، وېنگومان ئەمرىكاكى ىنى دىۋاھىتى ياخوھ ل

زیندهباری کو ده فهر یا دهولمه ندہ ب چهندین سامانیں کنزاںی یېن گرنگ وہ کو مس
وئاسن و... هتد، وھر ئەف چەندے بیه پالدرک بو ھاتما کومپانیں نەفتى یېن جيھانى
بو ئەنجامداانا وەبەئىنا ل ھەرپىا كوردىستان کو ۋەزارتا وان دىگەھىتە (40) كومپانىا،
وھەتا حۆكمەتا ھەرىپىن زى ئەف راستىيە بەرجاڭكىيە و دۇرى باودرىن دا کو حۆكمەتا
ناوەندى ب چ ئاوايىكى نىكارىتن فشارو گشاشتان ل سەر كومپانىا دروست بکەت ژ
بەر کو خودانا سەرمایە و ھىزىكا ئابورى و سىياسى يا مەزنن و نافەندىتىن بىريارى ل
وپلايمەتىن ئىكىگىرقى و وەلاتىن دى تر پىشەقانىي ل فى كومپانىي دەكەن (Crescent)

و ینه 1. مهنتین بلوکین نهفته ل کوردستانی به (کیلو متر²)

ریڈہر:

Ministry of Natural Resources (MNR), Kurdistan Oil & Gas
Outlook, December Report, 2015, P 11 □

2.2 گازا سروشی، ل هەرئیا کور دستانا عراقی

کازا سروشته نیکه ژ زیدهرين وزئي پين سروشته، وئەف گازه پەيدابوويه ژ وئى پېشکەفتا ب لەز ل ماۋى سى دەھكىن بورى دا وزىدېبۇونا داخازىن ل سەرى ژ بەر كومەكا ھۆكارا وەك ھەبۇونا شىيان وئاسانكارىن ۋەگەھاستنى وكارىكەرەك كىيم ھە يە ل سەر پېسپۇونا ژىيگەھەن وەبۇونا رىزەيەك كىيم ژ دووهەم ئۆسکىيەتى كاربۇنى، زىدەبارى كۆ زىدەرەكە بو گەرماتىي وپاشان وزئى لەمەن سوتىنى دا، ورپا يەدەكىن جىيان ژ كازا سروشته ل فى سەردەمى دا تىرا پېندىقىن بكارلى داخازى يا جىيان دىكەت بو ماۋەكىن نە كىيم تر ژ (100) سالىن داھاتىدا، وئەف چەندە كۈرۈقەيە بو وئى راستىتى كۆ ئەف پېشەرە دى بەرددەم پىنگەھا فى سامانى بېزىكەتن ب بەراورد ل گەل تەمەنلىق سامانى دى، دەن وزئى ل، حىمان، (عىد، 2013: 167).

گازا سروشی ل دهکین دستپنیکی ژ پرۆسین لیگکه ریان و ده رخستنا نه فتنی و دکه بهره‌مه‌که، نی مفا دهاته دین، ژ ئەگەری بلندبۇنا بىایىن گازا پىشەسازى يو

Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, University of Oxford, the Oxford institute for Energy studies, WPM. 63, P 18.

لډهستېپکا پروسا هناردهکنا پټرولۍ، حکومهتا ههړئی روزانه تڼی شیائیټن
هناردهکنا (150) هزار بهرمیلين پټرولۍ ههبوویه بو بازاری نیف دهولهټی، ونه خشے
دانابوو بو ګههانا ئاستي هناردهکنې بو (300) هزارهه رمیلا روزانه ل نافه راستا سالا
2014 وياشان بو ئیک ملیون بهرمیلا تا سالا 2020. وېژن چهندی حکومهتا ههړیې
دوی باوهړی بوو کو ب هنارتنا 450 هزار بهرمیلا دی کاريتن سالان 12 مليار
دولار بدھست خوڅه ئینیت، ودی شیئن سسږه مخواي یا خوه یا ثابوری پارېزیت
و پښتهه سټنې ب بهغدا فاکټمن ژ لای دارایي څه.

ههزا سه‌ریم خو فروشتنا نهفته جمهم دهسته لاتدارین ههربنا کوردستان پتر لیهیات
دهمنی چهندنین کومپانیین حییانی راسته و خو سه‌رده‌ههري دکمل حکومه‌تا ههربیمی دکن
بیسی زفیرنه‌هه بو حکومه‌تا به‌غدا وه‌کو کومپانیا ئیکسون موبیل (Exxon Mobil) و هونت (Hunt) و مورف (Murphy) وهیس (Hess) و (HKN) بیزجی دهمنی
بریارا کارکرنی ل ههربیمی داین (وینه شماره 1)، وقئی چهندنی دلگرانی بو به‌غدا
دروست ک تا کار گه‌هشتیه بکارینانا زمانی گهف لیکرنی ژ لاین به‌بریسین فیدرالی
شه بو برینا پشکا ههربنا کوردستانی (پشکا 17% ژ بودجا گشتی) کو ههرب چهند ب
ئوایه‌کن پراکتیک تئنی 11 تا 12% پشکا ههربیمی دهاته مهزاختن (Ottaway, 2013: 1-2)

ردگه کومپانیا ئىكsson موېيل پتى يا هەمى كومپانىيەن نەفتى يىن جىھانى تۇوشى ئاستەنگ وکىشەيىن ياسايى وسىاسي بىتى ودى بىتە بەشك ژ بايەق ناكۆكىان دناۋەرا ھەولىز - بەغدا ژ ئەگەرى كۆرۈچەمى شەش بلوكىن نەفتى كۆپشەك وى يە وكارى لىكەربان ودەرھىنانا نەفتى بىكمت، سى ژ وان بلوكا دەكەفەن دەقەرەن جەنى ناكۆكىان (دەقەرەن ماددا 140) وەك بلوكا زمارە (9) ل دەقەرەن ئەلقوش ل سىنورى مۇسلىم بلوكا زمارە (18) ل دەقەرە باشىكىي - مۇسلىم، وبلوكا زمارە (54) ل دەقەرە قەرەھەنجىر ل كەركۈنى، وب هەمى پىچەران ھەرپىا كوردەستاني وپىشتى ئەو كارىن لىيگەربانى ل سامانىيەن سرۇشتى ھاتىئە ئەنجامدان دىياربىوو يە كۆ يەدەكىن نەفتى بـ (45) مىلدار بەرمىلا وڭازا سرۇشتى بـ (250) تىغىلەنەن مەتىيەن سەز، جا ھاتىئە مەزىنە كەن

حکومهتا هه‌رینی، و دراپورت‌هکا دا تایه‌ت دا سه‌باره‌ت چالاکین سالا 2014 و دیبار کریه کو تا نوکه شیاینه (11) تریلیون پنی بین سیچا ژ یه‌ده‌کنی کازی ئاشکرا بکهن لدیف ریکه‌فتنه‌کنی دنافبهراء تورکیا و هریزا کوردستانکو ل مه‌ها چریا دووونی با سالا 2013 هاتیه مورکن، و پیشیلی دئیه کن کو ریزیدیا ناقبیری بگه‌هیته نیزیکی (20) تریلیون پنی سیچا پشتی سالا 2020. لدیف ریکه‌فتنه هریزا کوردستان بو سالا 2018 دکاریت (4) میلیار مه‌ترین سیچا بو تورکیا هناره‌دیکات تا بکه‌هیته ئاستی (10) میلیار مه‌ترین سیچا لسالا 2020. دده‌مه‌کنی دا هه‌می ئاماشه و داتا پنی وزارت‌تا سامانیت سرۇشتی کن کو لسالا 2017 حکومهتا هه‌رینی دکاریت رۆژانه (55) ملیون پنی بین سیچا بو تورکیا ده‌ستپیکەتن و پیاشان بکه‌هیته نیزیکی (200) ملیون پنی بین سیچا (Genel Energy, 2014: 3-4).

کاربن لیکریانی ل گازا سروشتی هه ر ژ سالا 2003 دستپیکرکن، ولدیف ئامارین فەرمى يەدەكى گازا سروشتى ل ھەرنىا كوردىستانى دىگەھىتىه (5.67) تىلىيون مترى، سېيچا، واتە ب رىزەبا (93%) ژ سەرجەم يەدەكى جىيانى پىتكەيىت. وئەف چەندە دى بىتە ئەگەرى ب ھىزىكنا ھەلۋىستى ھەرنىا كوردىستانى ل ھنارادەكىن فى سامانى بو بازارين گازى يىن ھەريمى وجىيانى، نەخاسىمە توركىا كۆ مەزتىرين بكارىبەرى ووزى يە ل دەھەرى (پېشىنى دىئىتە كەن تا 26% پىندقىئىن فى وەلاتى ب گازا سروشتى دايىن بىكتە)، ول قۇنانغىن داھاتىدا بو ئەوروبا بىتە ھنارادەكىن ژ بەر كۆ پىندقى ب ژىندرىن ھنارادەكىن يىن باوهەرىپىكىرى وھەممەجۇر ھەنە. لى نوکە پلانا ھەرنىا كوردىستانى وەك قۇناغا دەستىيەكى ھەولدانە بو دايىنكرنا گازا سروشتى بو

بکارئیانا وئی ل ریشه‌برنا جادیان دا وژ ئېنجامی گرفتین ساخله‌میئی بیین ژینگکه‌ههنى، اهورا گازا سرۋشتى وەك سامانه‌کى جىڭرىوھ و كىيم كارتىكەر ل سەر ژينگکەھى خوددان بېلەن كىيم هاتە پېش (هاینېرغ، 2005: 97).

سامانی گازا سرۇشتى ل ھەرنچا كوردىستانى تا رادەكى زۇر ھاتبۇو فەراموشىرىن ژ
بەر دوو ئەگەرین سەرەك، ياخىنى ھەبۇنا ئاستەنگىز وەبرەھىنانى ب بەراوردى ل
كەل نەفتى، ويا دووين ھەبۇنا پېسگۈرېتىن كېيم وىنە ل چار چۈقىن دولەتا عىراق
دا. و ب شىيەپەيەكى گشتى، گازا سرۇشتى سامانەكى بېر زەممەت بو وەبرەھىنانى ويا
گۈيدايە ب بازارىن ھەرىپايدى قە و گۈرىيەستىن فرۇشتىنا وى ب درېزاھىيا سالى،
زىدەبارى كۆپۈسا كۆكەھەركەن و شەكۈھاسىتنا وى پىندىشى ب چارەسەرىنى ھەيە
وسامانەكى مەزن پىندىشى يە بو وەبرەھىنانى و تىچۈونەكە مەزن ژ لايى گەرخىستىنى قە
بەرۋاچى سامانى نەفتى، ھەرمەسا بەپىن گازى و قەبارى وى نە ياخۇجى.

وز لایه‌کنی دی فه، روشا عراق ز لای سیاسی ودستوری فه پتر ئاسته‌نگا په یدادکه‌ت ل به‌ردم پیشخستن و به‌رهه‌م ئینانا گازا سرۆشتو ژ ئه‌گه‌ری هه‌بوبونا ناکوکین سیاسی ل ناقبه‌را حکومه‌تا هه‌ریا کوردستانی و حکومه‌تا فیدرال دا، له‌ورا ئاسته‌نگ بو کومپانیئن بیانی دروست دین ل کار و جالاکین و به‌رهینانی دا سه‌باره‌ت گازا سرۆشتو (Elliott, & Bery, 2012: 11-12).

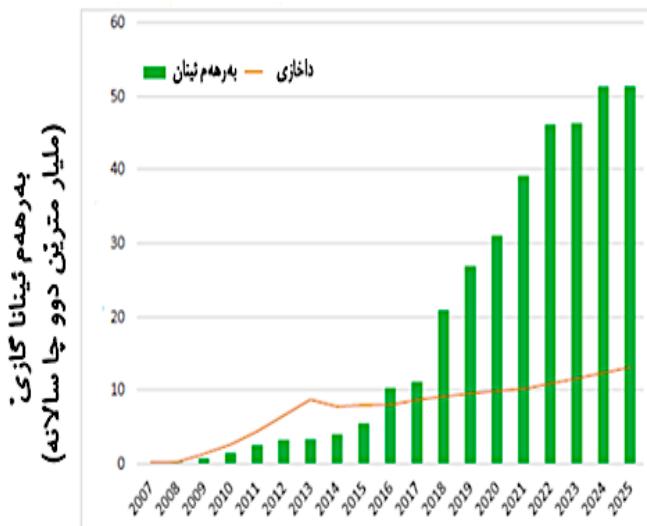
بیکومان تا نه کاری دده رخستن و فروشتنا گازا سرۆشتی دا هاتیه کرن پراپانیا
پرۆسەیان ژ لاین کومپانیین تورکی ھە بوویە نەخاسیمە کومپانیا گینیل ئىنھەرجى کو
ھەئمۇونەکا مەزن ب سەر قىيى كەرتى دا ھە يە ب حوكىي گىنیه سەتىن موركى دىگەل

ویستگه‌هین دروستکرنا ئەلیکتريکى ل ھەمى دەقەرىن ھەر يېنى ژ بەر ھەبۇنا

.(Ministry of natural Resources, 2013) پیشنهادی ناخوی

ل وئىنەي (2) دا سەبارەت ئاستى بەرھەم ئىنانا گازا سرۇشتى وئاستى داخازىن ل
ھەرپا كوردىستانى ل ماوى 2007 تا 2025 دى زىنەدبوونەكا بەرچاڭ بىخۇقە بىنەت
كۆ سالانە داخازى ب 8 مiliار مەترىن دووجا زىنەبىت ودى يا پىندىفى بىت بولى دايىن
كىنا ووزى بولىستىگەھىن ئەلىكترىكى ياشان بولىافنى پېشەسازى وينىقىن مەددەن
ۋابازرگانى ل بازىرا بولىدەمىن پاشەرۇزى نەخاسىمە كوردىستانى رەزقىسىندا سارە ودى
پىندىفى ب گازا سرۇشتى ھەبىت، لى ز ئەگىرى قەميرانا ئابۇورى وئەم گىرۇبۇونا
پەيدابۇوى ل كەيانىدا گازى بولىستىگەھىن ئەلىكترىكى بولى ئەگىرى تىكچۈونا
پەرۋۇزىن حکومەتا ھەرنىي بولما وەرگەرتەن ز گازا سرۇشتى. لى دكارىن مفایىن زى
بىيىن ب رېتى ياندا ھەنارىدەكىنى بولۇر كىيا يان بازارىن دى چۈنكە دى ئەف بەرھەمە
زىنەبىت ز 12 مiliار مەترىن دووجا لسالا 2018 بولى 21 مiliار(م2) لسالا 2020
(Mills, 2016: 25)

وک دهئهنجام بو زانینا سالوخته‌تین گازا سرۆشتی ل هەرێما کوردستانه هاتیه زانین کو
کۆمەکا سالوخته‌تین گرنگ ھەنە وەکو کیم بۇونا تیچوونا دەرئىنانا وى يە وژ جۆرى
باش و پىنگەها جوگرافى کو دئەنجام دا بازگانى ناكەفيتە ل سەر حکومەتا هەرېمەن ل
پۈرسىن وەبەرهىنەنکىنى دەقى بىاشى دا. لىت كارى ھەرە گرنگ ب دىتنا چاقدىزىن
سياسى ئاباورى ئەفەيە تا چەند كارى فرۇشتىدا گازا سرۆشتى يَا ھەرېمەن دى ب
ئاوايەكى شەفافىانە ب رېچەچىت نەخاسىمە کو خەلکى کوردستان سەرپورەك ھەي
دەگەل سىستەمە حومىرانى يَا خۆمالى کە گۇمانەكا مەزن ل سەر دروستىبوو ز
ئەگەرى نەبۇونا شەفافىيەت وە دامەزراوەيکەن وئىدارەكىيەكا باش و ساخلىم بول
سامانلىن سرۆشتى.

و ینه 2. بەرھم یینانا کازى ل هەرتا كوردىستان وئاستى داخازىن
زىنده:

Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil & Regional Politics, Oxford institute for Energy Studies-University of Oxford, OIES Paper, WPM 63, P 26

3. سه ریورا همراهًا کور دستانی ل یاپنی نهفت و گازی دا (بهره‌هم ئینان و هنارده‌کرن) 13 نهفت و موسیقى و میکوموا هم زاک، کردستان

هەولڈانین کوردان بو دروستکرنا قەوارەبەکى سیاسى - ياسايى دزفیتەقە بى دەستپىكى سالا 1970ئى وئىزاڭىن رېيىكەفتىناما 11 ئادارى دنافەرا شۇرماشا كوردى وحکومەتا عىراق يا وى دەمى، وبو ئىكەم جار وەك دىكىيۈمىتەكا مىزۇوى دانپىدان ب مافى ئۆتۈنۈ بى دەھرىزىن كوردىتلىنى هاتە كىن پشتى سالىن شەپى وناكىيان. لى پەيدابۇونا زاراثىن (ھەريپى) وەك كيانەكى سیاسى ل پشتى سالا 1991 بۇوە پشتى كى ب بىريارەكە جەقاتا ئاسايشا نىش دەولەتى با ژمارە(688) دەھرەكە دەزە فېن ل باکورى عىراق دروست كى ورىنى ل ھەر ھىزىشەكە حکومەتا ناوهندى گرت بى سەر ئى دەھرە ئى پېشىتەقانىكە نىش دەولەتى ل دۇزا كوردى هاتە كىن ل سەر ئاستى

جهانی ودهیان ریکخراوین یافی دهستی هاریکارین بو هەرئا کوردستانی درێژکن بو دووباره ئاقەدانکرنهفیا ژیرخانا وئی یا ئابوری ویشکیشکرن خزمەتگوزارین تەندورستی ویناتنا ژیرخانا وەلاتی. حکومەتا هەربىمی ژی وەک مفا وەرگرتن ژ هاریکارین نیش دوامەنی و خورتکرنا پەیوەندیین ئابوری دگمل وەلاتین دراویش شیایه سامانین ئابوری ودارلی بین پێدھی ب دەستشەبینیت، لێ چ پرۆژین

سەرەخۇ نەبۇون بو لىيگەريان وەدرخستن وەنارەدەكىنا پتۇلى ژ بلى چەند ھەول
وپېرىۋەن كېيىم نەبن ل سىنورى سامانىن وەدردۇرى كەركەنى.

گۈفتىن دەستورى ل ناقبىرا حۆكمەتا ھەرىئىنەن وەنارەدەكىنا پتۇلى ژ بلى چەند ھەول
ماينەقە، وەنارەدەكىنا ھەرىئىنەن لىسا 2008 ھەولدا كۆ بوجۇونەكا ياساپى يە ئىش
دەولەتى ژ شىسىنگەها پارىزەرىن ئىش دەولەتى (كلىفورن تاشانس) بەدەستەپەيت بىنەت بىنەت
پشتگىرىكىن ل مافى سەرەخۇ يە رېقەبرنا سېكىتەرى نەفت وگازى لەپەت ياسا
نەقت وگازى يە ھەرىئىنەن، ووجۇونا وئى ئەقە بوجۇونە كۆ ھەردوو ماددىن دەستورى
115 و 121) پشتەقانىن ل ياسا نەفت وگازى ھەرىئىنەن دەنەن سەبارەت ھەمى ئەمە
يىافىن كۆ نەھاتىيە دىاركىن ل ماددا (110) يە دەستورى عەرەق سەبارەت سېكىتەرى
نەفت وگاز ورېشەپەرن وەفافىن واژوو كۆنەستەل گەل كومپانىن يىافى، زىدەبارى
كۆ ماددا (112) چ دەستەلائىن يە كلايکەر ورەها وھەۋېشىك بە دەستەلەتدارىن
فيەرالىي وھەرىئىنەن دەستەلائىن يە رېقەبرنا سېكىتەرى نەفت وگازى ل ھەرىئىنەن
كۆرسەتلىنى، لەورا رېقەبرنا قى سېكىتەرى ژ لايى ھەرىئىنەن فە پىندىنى ناكەت يە
پابەندىيەت ب ياساپىن فيەرالىي يىن نىشىتىانى سەبارەت نەفت وگاز ودا بشكىن
داھاتان. (القادى، 2016: 7-8).

ل قىرى ئاشكرا دىيت كۆ ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى شىياپە مەۋەكىن باش ژ وئى دەرفەتى
بىنەت يە كۆل پشتى دەرچۇونا دەستورى پەيدابۇوى ل راکىشانە وھەرھەم ھېنەن
يىافى وىكارىتىانى پشقا خودى يە دارايى ژ بودجا كىشتى يە عەرەق (پشقا 17%) ژ بۇ
ئافەكىندا ژىرخانان ئابۇرى وېلىندەكىندا ئاستى پشقا تاكە كەمسى ژ داھانق يېن كۆ
گۈرانكارىپىن ستراتىكجەرى دىابۇرى يە ھەرىئىنەن دەروست بىن.

ول قىرى ئەبۇندا ياساپىكە ئېكىرىقى وگۇنجايى بە ھەردوو لايەن ژ پىخەمەت
دا بشكىندا داھاتى ئەفتى دى بىتە ئەگەر ئەرمەتى بەرەۋامى يە رۆپىپۇن وکىشە
وگۇنچىن سیاسى ئابۇرى ل وەلاقى، وزىدمەبارى وئى بارگىرانى يە دارايى سیاسى يە
كۆل سەر ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى دەروست دىيت ژ ئەنجامى ناڭكىان، لى ھەرىئىنەن
رېزدبوول سەر پىادەكىندا سیاسەتا سەرەخۇل يىافىن نەفت وگازى دا.

2.3 ياساپىن پەبەست ب پىشەسازى يە ئەفتى ل ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى

يىگۆمان ژ بۇ دامەزراوېكىندا پىشەسازى يە ئەفتى ل ھەرىئىنەن پىندىنى يە ياساپىن
پەبەست ب ئى بوارى فە بېنەن دارىتن تا بكارن ب ئاوايەكىن كارگىزى بېنەن
رېقەبرن، وسەبارەت سېكىتەرى پتۇلى ل قىرىن دوو جورىن ياساپىان ھەنە ل ھەرىئىنەن
كۆرسەتلىنى پشتى سالا 2007 ئەۋۇرى ياسا سامانىن سرۇشتى، وياسا نەفت
لەپەت يە ئەفتى سېكىتەرى ئەفتى فەراموشكىرىيە ھەر ژ سالىن بىستان ژ
وگازى يە.

پشتى قۇناغا 2003 ئى پېشكەداريپۇندا كۆردان ل دووبارە ئافەكىندا دەولەتى عەرەق
وەنارەدەكىنا دەستورى سالا 2005 ئى بۇ ئېكەم جار دانپىدان ب ھەبۇونا ھەرىئىنەن
كۆرسەتلىنى دەنەن كۆرسەتلىنى دەنەن كۆرسەتلىنى دەنەن كۆرسەتلىنى دەنەن كۆرسەتلىنى
گۈنگەل پشت خورتۇپۇندا ھەزرا سەرەخۇي يە ئابۇرى ب مەغا وەرگەتن ژ ھەردوو
ماددىن (111) و (112) يىن دەستورى ھەمىشەيەن عەرەق فيەرال بىن تايىەت ب
دەرخستن وئىدارەكىنا سامانىن سرۇشتى (نەفت وھەنۇن) ب ھەماھەنگى دەگەل
ھۆكمەتى فيەرال يە ناوهندى.

زىدەبۇونا بەرھەمن ئەفتى ل سالىن دوماھىي دا، ھەر ژ سالا 2007 وتا نوكە
گۇھورىنەكە مەزىن ب سەر ئابۇرى يە ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى هات پشتى كۆچەندەها
كومپانىن ئەفتى يىن جىيانى (IOCs) بۇ كار وچالاكنىن وەبەرئىنانى بەرەف
دەقەرى ھەنەن بەھەستا دەرخستن ئەفتى و بدەستەتە ئەنەندا قازانچىن مەزىن وەشمەك ژ
وان كومپانىا خودان سالۇخەتىن پېشىرىكىن يىن مەزىن، ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى وەك
كىانەكى ئابۇرى يە گۈنگەل عەرەق ھەنەن پىشى، ول ھەمان دەم دا ھەولىن ھۆكمەتى
عەرەق بۇ ژىرخستن وچاھىدىرىكىندا پرۇسەپا دەرخستن وەنارەدەكىنا ئەفتى ھەرىئىنەن
بەرەۋام بۇون دەخوازى ل چارچۇنى سىستەمە فيەرالى دا وب پشت بەستن ب
دەستورى ھەمىشەيەن سەرەدەپىن ل گەل ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى دا بىكەت ب تايىەت
دەمەن داھاتىن ئەفتى زىدەبۇونا وەنارەدەكىنا ياسا تايىەت ب نەفت وگازى ژ لايى
ھۆكمەتى ھەرىئىنەن ئەفتى ھەلەپەن 2007 (Ahmad, 2018: 5).

ھەولىن ھەر ئېك ژ ھۆكمەتى ناوهندى وەنارەدەكىنا ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى ژ بۇ
بەدەستەتە ئەنەندا پېتى يە دەستەلەتلىن بوجۇه ل رېقەبرنا دوسمەن ئەفت وگازى ل چار
چۇنى دەستورى ھەمىشەيەن دا، ھەرىئىنەن كۆرسەتلىنى ل شرۇقەكىندا خودا بۇ
دەستورى عەرەق مافى دەرخستن وەنارەدەكىنا ئەفت وگازى ب مافى خودە دەنەت
ورۇنى ھۆكمەتى ناوهندى تىن دېقىت شىرەتكارى بىت، ويا گۈنگەل لەم ھەرىئىنەن
كۆرسەتلىنى بوجۇندا دەستەلەتلىن ئەخشەدانان رېچكەنى يە خودى يە تايىەتە ل
پېشىختىن ئەفتى ل ھەرىئىنەن چونكە وھەزى دەكەن كۆ حۆكمەتىن عەرەق يىن ئېك
لەپەت ئېكى ب نەتفەست سېكىتەرى ئەفتى فەراموشكىرىيە ھەر ژ سالىن بىستان ژ
چاخى بورى وتا قى سەرەدەمى (Kane, 2010: 6-7).

کونته رچیان ژ نهفتی بازاری بو بکمتو ولدیف ریککه فتنه کنی ل بن رونا هیا
گرینه مسنا پشکدار یکرنی.

ز لایه کن دی ویشتی پرۆسەیا دەرخستن وەنارەدەکرنا نەفتى ل هەرئا کوردستانى
گەشەکرەن ب خۇقە دىتى، وز پىنځەمەت ب دامەزراوەپېكىرنا دوسەیا نەفت و گازى،
پەرەمانى كوردستانى رەشنقىسا ياسا دابەشکرنا داھاتىن نەفتى ئىيختە ل بەر
گەنگەشەکرنى وپاشان ب ياسالا زمارە (2) لىسلا 2015 هاتە پەسەندىكەن (فانون
صندوق كوردستان للعائدات النفجية والغازية، رقم 2، 2015).

درستکرنا سندوقین سه‌روهرين يان سه‌قامگيزي يا داهاتين پتولى ئىكەن زېنگاڭقىن
گۈنك بەرهەف دامەزراوەيىكىن پرۇسا دەرسەن وەنارەدەكىن پتولى زېر كە دى
خەلکى وەلاق پشکداركەن دەقى پرۇسا نەته‌وهىنى وئابورى دا وېيادەكىن بەنەمايىن
شەفافىيەن ولىپرسىيەنى ل شىيوەين دابەشكەن سامانىن سەرۋىشتى دەھلەن دا.
دابەشكەن داهاتىن نەفتى دى داخازيا ناخخۇبى زىدەكەن وپاشان قەزاندا ئابورى
چونكە ئەف داهاتە ب ئاوايەكتى يەكسان دى ل سەر هەمى سېككەرنىن جەڭكى دا
ئېيە دابەشكەن، زىدەبارى ھەبۇونا رۆلەكى بەرچاڭ ل پىشخستنا بازارىن دارابى يېن
قەرزىدان ئەتكەرى ھەبۇونا داهاتەكتى بو ھاولاتيان ب شىيوەيەكتى رېكخراو
وبەردەوام كۈدەكەن وەكۆ گەرتىيەك بكارىيەن.

زور ژ ولاتین جیانی پهنا بو دامه رزاندنا سندوقا دابه شکرنا داهاتان بريه بو پاراستنا ئابورىيەن خوه ژ گوھورينا ھايىن نهفتى ونه جىڭرىعونا داهاتان، ول ئىك ژ ۋە كۈلىيەن پۇستى دراھى ئىش دەولەتى ئاماھ ب ھېبۇنا 31 وەلات دىكەت يىن كى سىندۇقىن ئىدراگىدا داهاتىن نهفتى دامە زىراندىيە نەخاسىمە پىشى سالا 1995 (& Ossowoski) .(Medas, 2008

3.3 هر یه کومپانیین بیاف: ریککه فتینین پشکداریکرن دبهرههم هینانا نهفتی دا

ئىكەم جار رىكەفتىن پشکدارىنى بىرەم ھىنلىق ل ئەندوئىسىا لسالا 1966 ھاتە پىادەكەن، كۆ سەرەرلەيى راگەھاندنا سەبەخزى ياخو لسالا 1945 لى چالاكيتەن كۆمپانىن نەفتى يېن بىانى تا نوكە پشىبەستى دەكەن ل سەر ياسا (ئىندىش مىجىوت) وەك ياسا كارىبايان ل سەردىمىن كولۇنلارلىما ھولەندى. ودىڭەل گەشەكىنا ھەستا نەتەۋەيى، ئەف رىكارەل بەخشىينا ئېتىازاتان ھاتە ئىدانە كەن چونكە ژ پاشايىن قۇناغا كولۇنلارلىم ئىجپەرلەيمى يە. و حكىمەتى رەدكى كۆ ئېتىازاتا ئۆزى بىدەت و (شىۋازارى ئەندوئىسى) يېشىكىش بىكەت يادىزىن رىكەفتىن پشکدارىكىرنى بىرەم ھىنلىق

نافرۆکا هەردوو پاسایان یا جودایه ژ هەفدوو، بو نۇونە یاسا سامانىن سرۆشتى يازىمەر (21) ياسالا 2007نى خۆ ددامەز زاراندا وزارتى سامانىن سرۆشتى دا دىيئنەقە كە ئەركىن وى نەخشە كىشان وەناندا وەبەرهىتىان ودىچقۇون وسەرپەرشتىكىرنا كەرىيەستىن پېرۇنى يە، زىدەبارى پۈرسىن دىيئنەقە وەرخىستىنە نەفت و گازى و پېرۈسىن بازاردارى... وهەندى.

وز لایه کنی دی یاسا نهفت و گازی یا کول په رله مانی هاتیه په سهند کرن گرگترين یاسا
بوویه بو ریکخستنا سامانین سروشتي وکاري لیگه ریان و دهر خستن وهنارده کرنا نهف
و گازی، زیده باری کو پینگاشفک بوویه بو دروستکرنا سندوفا داهاتین نهفتی
و پشكداری پیکرنا هاولاتیان ل دروستکرنا برپاری، زیده باری دمستیشانکرنا
نه رک ورفلی و وزاره تا سامانین سروشتي و په یوهندی یا وئ ب کومپانین نهفتی فه، لئ
ب ئاوایه کنی پراکسیک کار پئی نهاتیه کرن و نه که قیمه دچار چوشه کنی دامه زراوه هی دا.
یاسا نهفت و گازی رئی ددهت بو دامه زراندنا کومپانین نهفتی یېن خومالی یېن
نیشتلیانی کو ب ئه رکنی ریتمبرنا پراؤسین نهفتی رایبیت و خاوند کەسا یهتیه کا مەعنوي
و سهربه خو بن، وەکو (قانون النفگ والغاز رقم 22 ، 2007).

- کومپانیا کوردستان یا نیشتیانی بو نهفتی (KNOC): امرکی وی ریقه برنا بهره‌منی نهفتی یه ورکابه‌ریکرن ل گمل کومپانین دی تر بو بدهسته‌ئینانا مؤلمات تاییهت ب ریقه برنا کیلگه‌هین نوکه بین نهفتی و گریدانا پرۇتوکولین هەقالبەندىن ل گمل کومپانین جىهانى بین نهفتی بین خودان شارەزايى و ناف ودەنگىا باش ل پرۇسین نهفتی دا بو ب ھىزكىدا بهره‌منی کیلگه‌هین نهفتی.
 - کومپانیا کوردستان یا نیشتیانی بو نهفتی (KNOC) ویاسا نهفتی دەرفەتى دەدەتە قىچى کومپانى بو پېشىرىكىرن سەبارەت ئىدارەرکىدا کیلگه‌هین نوکه و پاشەرۇزى يىن نهفتى و ئىجزاً كىدا رىيکەفتنان دگمل کومپانین نهفتى بین جىهانى.
 - کومپانیا کوردستان بو پرۇسین پالاۋىتا نهفتى ((KODO)) تاییهت ب كارى تورىن سەرەكى بین ھەيلىن فەگۇھاستنا نهفتى و ئىدارەرکىدا پرۇزەبەكى ژ لايى لايەن سىيى ۋە ب رازەمەندى ياخىچاتا ھەرىيى.
 - کومپانیا کوردستان بو ب بازاركىدا نهفتى (KOMO) تاییهت ب بازاركىن يان دىكھىستنا نهفتى يە، ھەمىتىنى ژ يەۋەسىن نهفتى، ول سەر وى يە پېشاكا

- لدهستپیکا کاری بهرهم هینانی دی پشکهکا بهردوما ز نهفتی
وهرگرگیت ل بهرامبه (مولکان - الیع) نهوزی مافن مولکدارین يه، واته
ریزهیدا خوچه ز بهرهم هینانی بیي بهرچاف وهرگرتنا ههبوونا قازانجهکنی
درازههی دا.
پشتی دهستپیکرنا پرؤسنهيا بهرهم هینانی وهرگرتنا مولگانه ز لاین حکومهتی
شه (لديف ئمو چهندا گئیهستي دا هاتيه ديارکن) ل في حالمني لايهنى
كوتتهرچي (کومپانيا بیانی) دی پشکمك ز بهرهمني نهفتی ههبيتن لدليف ئهو
ریزهيدا دکریهستي دا بو هاتيه ديارکن ب ئارمانجا زفراندنهقىيا خەرجىين
و بهرهم هینانی ديرۋىسىن لىگەريان و بهرهم هینانی بو مەبەستا پېرىكىن
خەرجىين بكارىنى. ئهو پشكا بو كومپانيا و بهرهمەننەر دئىتە تەرخان كىن
دىئرېنى (نەفتا تېچۈونى Cost Oil)، و كومپانى بەردومام دى وهرگرگیت بو پېرىكىن
خەرجىين و بهرهم هینانی پاشان بو پلا دايىنلىكىن بكارىرنى بىتنى.

(PSA) کو دولاهت خودانا مولکداری یا سامانایه و دان وستاندا دکمت ل سر سیسته‌ما دابهشکرنا قازانچان. لدھستپنکی کومپانیین بیانی لدری ی بزارهین هملوپیست و مرگرن و ترسا وی چندی ههبوون کو کارتیکرن ل ئیتیازاتین وان بکەت ل ولاتین دى تر، بەلئى کومپانیین سەریخ خو چوونه دنافا ئەقان ریککەفتنان دا وکومپانیین مەزۇ ناچارکەن کو ۋىنىڭگەن ھەفچىن. ولدىف دا ریککەفتنيڭ پېشكەرپىرنى ب بەرھەم ھەيىنال ل سەر ئاستى جىپانى بەلاق بۇون ونوكە شىيەدەكى زۇر بەرلاقە نەخاسىمە ل ئاسيا ناقيق وەفقاكس (Bindemann, 1999: 67-69). لدىف ئەقان ریککەفتنان مولکدارى یا سامانىن سرۇشتى دى مېن بىدەستى دەولەت، ياكو رېنى دەدەتە کومپانیین بیانى دەھمان دەم دا بۇ رېشىرىن وگەرخستنا وەبەرھەم ھەيىانا كىلگەھىن نەفتى. ریککەفتىن پېشكەرپىرنى ل بەرھەمى دا (PSA) گۈنیەستەكە ل ناقيبەرا حکومەت وئىك ژ وەبرەنیەران يان پتر وب رېنى يا وىن مايقىن لىيگەربايان ل سامانىن سرۇشتى ودىتن وەرخستنا وان ل دەقەرەكى ول ماواھى دىاركى دىتتە ئەنجام دان، لدىف پېقەرەن فى جۈرى گۈنیەستا، حکومەت دى ب ئەركى دىارپىرنى ل وەبرەنیەرى رايىت بو دەرخستنا سامانىن سرۇشتى ودى رايىن ب رېشىرىنا كارى ل سەر خەرجىن خوه بىن تايىەت پېشكەرپىرن ل مەتسىيان دا ل گەل حکومەتى ل

- بهشه کنی بهره‌هی، و کومپانیا نهفته همی مهترسین دارایی بو لینکمان ووه بهره‌هم
هینانی ب ئەستوئین خوفه دگریت، و دەولەت زى هندەم مهترسیان. ول پرانیا جاران
کومپانیین نهفتا نیشتمانی پەیوهندی ب ئەفان رېككەفتنان دکمن وەک خودان
بەرژەوندی، و هندەك قازاخى خوه ل سەر شىيوبەن (پىشكەك دسەرمائى) دا
پىشكىشى رېككەفتنى كىيە ياكو سەرمايى گۈزارىي دەدقەركا دىيارى كى دا دکمن
لەيف رېككەفتنى. و هندەك جاران حکومەت رىنگى دەدەتە كومپانیین دى وىتىچۇرونا
ۋى ياكو دەستپېكى ب ئەستوئين خوفه دگرن. و حکومەت دى رايىت ب زقاندەقىيا
ئەفان تىچۇوان بو كومپانیا دىگەل قازاخىن پاشەرۇزى ل بن سىيەرا رېككەفتنى
. (Central Bank of Russia, 2011: 3-5)

کریئیهستین پشکداریکرنی دېرههم هینانی دا ئەو گریئیهستین بىن کو دنافېرا حکومەت يان كومپانیهكا مەفقى ياخۇزى دكەل كومپانیهكى يان كومەكاكومپانىيەن بىانى دىئىه واژووکەن، چ ب پشکدارى يالايەنى ئىكىن يان بىي پشکداربۇون، ول ۋىچى حالەقى لايەن دووپىن (كۆمپانىا بىانى) دى بەرپىس بىت ژ دايىكىرنا خزمەتا

ههبوونا ناکوکیان ل ناقبئهرا حکومهتا ههربئیني و حکومهتا عراقی دا، نهبوویه ئاسته نگ
ل بەردەم بەردەواي هناردهکونا نهفتا ههربئین ب رېبى يا كەنالىن فيدرالى دا (ھيلا
نهفتا كەركۈك - جەپان يا توركى) كۆل بن سەرپەرشتى ياكومپانىا (سومو) ياخۇرى
دايە، زىدەبارى كۆپ شىكا هەرئىبا كوردستانق ۋىز بودجا گشتى ياخۇرى با
بەردەام بەرەم، وپاشان كىشا سەرەكى دەستپىنگىر دەمى كە حکومهتا فيدرال
ئامادەندەبو شايىستە وەحق دەستتى كومپانىيەن نەفقتى يېڭى جەپانى بىدەت يېڭى كۆرۈلى
خوه ههبوویه ل لىيگەريان وەدرخستىنا نەفقتى دا.

هه ئەف كىشىه يە بىوو ئەگەرى زىنده بۇنا شايسىتەيىن كومپانىا وەزىزىن كۆم قېبۇوى ل سەر شانى حکومەتا ھەرىيەن و فشارىن حکومەتا فيدرال بەرددەوام بىوو بۇ رىيگىتن ل واژوو كىدا گەرييەستان و نە دەرىپىنا رازەمەندىنى ل سەر شىۋە و ناقەرۇڭا ئەوان گەرييەستان، ول ئەنجامىنى چەندىن، حکومەتا ھەرىيەن ھزر ل تەخشە كىشان وجىئە جىكىرنا سىياسەتىن سەرىيە خۇك كر، وەهول بۇ دىتتەنە قەيا رىكىن توى يىن هەنارەدە كىدا نەقىنى ھاتتە دان ب ئاراماجا پىشتە فائىكىرنا بەرھەم وەنارادە كىدا نەقىتى.

1.4 هلسه نکاندا سیکتھری نهفتی پیشی بریارا سهربهخو فروشتنا نهفتی

نیکومان هریا کورستانی نیکه ژ دفترین سرخ راکیش ل جیانی بو راکیشانا کومپانیین نهفتی ژ وانا کومپانیا ئیکسون موبل یا ئەمریکی کو بكارن يېرىن نۆی يېن نهفتی ئاشكراپەن ب يەدكىن مەزن ولاديف مەرجىن بازىگانى يېن پېشىرىتى تا حکومەت شىائىنەن هنارەتكەن 550 ھزار بەرمىلا رۇۋانە ھەبۈون و پېشىنى كەن بىگەھىت ئاستى ئىنگ ملىون لەدەستپىكا سالا 2019 يان 2020، لى ئەف كەفىن سالىن دوماهىنى بۇويه ئەگەر كىم بۇونا چالاکىن كومپانىا (بىانى وناڭخۈنى) و ھەمىن لىكەن يان دېتىنەقەبا نهفتە (Hannam & Partners, 2015: 3).

ل فیرى چەند سامانى پتۇلى ل كوردىستانى زىنده بىت دى پتە باوهرى يا ھەرىپىنى خورت بىت بەرەف ھزرگۇنى دىسەرەخويا ئابورى دویر ژ عىراق، بەلنى ژ بەر كۆ نەفتا دەۋەرىن جىنناكۈك نەخاسىمە ل كەركۈكى وەك پەپسەك مایقە ل سەر پاشەرۇۋا زۇي شىئىكى دى كى دەستەلاقى ل وى دەۋەرى ھەپىت، وېيگومان پىزۇلا كەركۈكى

- ئەو چەندامايىز نەفتا بەرھەم ھېنىيلى، پىشى وەرگرتنا پىشكامولكان ژ لايى حکومەت قەقەن ۋەرگرتنا نەفتا تېبىجۇونى ژ لايى كومپانىي قەقەن، دى يېنى (نەفتا قازانچىكىرىنى - Profit Oil). وەفتا قازانچى دنابەرە حکومەت و كومپانىي دا يىتە دابەشىركەن بىر زېپەيەن دىلاركى دىكىيەستى دا، و پىشكامولكان ژ پەزىزەدە دى يىتە قازانچى ژ پەزىزەدە.

• کومپانیا ودبهرهم هینهه دی باجا داهلیق دهته دوهامن ل سهر پشکا خوه ژ
نهفتا قازانچکرنى، ويما يې دی بىتە قازانچەكى تەمام.

بیکومان لدیف ئەف جۇرى گىزىەستا، ئەگەر پىشتى كارى لىنگەريانى بەرھەمى نەفتى چىبوو، دى رېنى ب كۇپانيا يىانى ئىتىه دان مو ب پارى نەفتا بەرھەم ئىتىابى ل كوردىستان بكارىيىت بو دانەقىيا تىچجۇون و خەرجىن چالاكلەن خوه، ويا دىيارە دېلىزە ئى پرۇسى (نەفتا دانەقىيا تىچجۇونى) ويا دەپىتەتە دېلىزەن (نەفتا قازانچىكىنى) ھەر وەكۆ مە ئامازە پىكىرى، ول ھەرتىغا كوردىستانى نىزىكى 90% ژ داهاتى بى حکومەتنى يە (وەزارەتا سامانلىن سرۇشىتى، 2014).

پشتی دوماهیک هاتنا پروسا دهرخستنا بهره‌هی، وز سرهجهه‌هی نهفنا قازانچکرنی
85% قازانچ بو حکومهتا هرهی دمینتهه، و 15% بو کومپانیا بهلینه‌ددر يا کو ب
کاری لیگه‌ریان ویرههم هیننانی رابووی. هه‌روه‌سا 40% ز نهفتی بو دانه‌قها یا تیچوونا
پروسا دهرخستنی دی ئیتته ته‌رخان کرن بیشی کو پروسا لیگه‌ریانی ب دوماهی
دیت، وئهف داهانی نهفتی ين مایی يا کو نههاتیه و به‌رئنان دی ئیتته قه‌گوھاستن بو
سمه، نهفنا قازانچکنی.

دئه گوري گريهستان دا، سوودمهندى سرهکي دى کومپانين نهفتي بن نهك هاولاتيان، ودشي خالي دا همرينجا کوردستان پيچهوانه عراق يه چونکه گريهستان وان شينوين خزمه تکوزارينه نهك پشکدار. لهورا دكارين بيزشن ئمو گريهستان هەربىي تا نوكه پارانيا وان ب هەدردان بويه نهك كومكرا داهاتي وباشتكرا زيانا هاولاتيان. چونكه لديف داتاين مها چريا دووين يا سالا 2014 يا سامانين سرۋشتى هاتىه كەھر ژ سالا 2007 تا 2014 حکومەتا ھەربىي (263) ملىون بە ميلدە، نەفت، بىن دەھتىن، ب كۆشم (23) ملىون دەلا ان.

۴. همه تاکه دستگاه می‌باشد، به خواهیم داد که مفهوم شنا نهفته

(24,507,213) بهرمیلا لسالا 2012 بیشی کو ناکوک دنافجهرا هردوو لایهنان سرهلبدن سهبارهت جوری گریئهستا وشیوهین هناردهکرن (خشتتیبا 2). دئنهنجامی سرهلداانا ناکوکیان، قهباری هناردهکرنا پشکا نهفتا هرتبی لسالا 2013 تقی بو (8,602) ملیون بهرمیل ، ددهمه کی داکاری هناردهکرن ب ریبی یا تاکهران ری هر یا بهردواام بیو نه خاسمه پشتی سالا 2012 هی وههتا نوکه ری یا بهردواامه. 2.4 حکومهتا هریما کوردستان و فروشتنا نهفتی ب سرهجخوی (2015 - 2019) بیکومان بیروکا سرهجخوی یا ئابوری لجم حکومهتا هریما کوردستانی زیدهتر خوه درپسه کا عاتیفیانه دا نیشاندایه ل شوپینا کو ب پلان وشیوازه کی عقلانی هزار لی هاتبیته کرن، نه خاسمه کو سیسته ما ئابوری یا هریبی ری کوئیمه بیو بیه ژ نموده بیا ئابوریه کا مولکانه بی یا ریبی کو پشکه ک بیو بیه ژ سیسته ما ئابوری یا عراقی.

2 خشته

کوژمن نهفتنا هنارده کی ژ لای همنا کوردستان و کومپانیا سومو یا عیراق و تانکرمان دمای 2003-2013 (هزاران به میل، سالانه).

سال	نها فتا هنار ده کری ب رینی یا نها فتا هنار ده کری ب بورین هم رینی بو تورکیا رینی یا تانکر ان	نها فتا هنار ده کری ب رینی یا کومپانیا سومو یا عراقی فه	2003
0	0	0	2003
0	0	0	2004
0	0	0	2005
0	0	0	2006
0	0	0	2007
0	328,708	0	2008
0	6,870,351	0	2009
0	2,176,791'	0	2010
0	37,242,281	0	2011
749,567	24,507,213	0	2012
11,282,860'	8,602	491,121	2013
12,032,427	71,133,945	491,121	سنه جمه

ریڈر:

Kurdistan Region of Iraq, Ministry of natural Resources, 2013, Oil Production, Export, and Consumption Report 2003-2013, P12

دی یا گرنگ بیت چونکه سئیکا یهده کین عراقی پیکنکنیست رز سرهجه می دهستوری وسیاسی دی کار کمتن لدری ئیجزاکنا گرئیه ستین پترولی یه بین هر زیا کور دستانی، ول ههمان دم دا ئابوری یا هر زیا کور دستانی روزی ب روزی سی فشار و دریه یان بیو یه قه: یا ئیکن نزم بونا ہایین نهفتی، یا دووین ژدست دانا داهاتی ژئگھری داختتنا هیلا بوریئن نهفتی بین کمرکوک - جهیان، وبا سیئی ژی ئه و مهترین کو روزی ب روزی کومپانیان نهفتی دین ژئفین ل هر زیا کور دستانی وکو کومپانیا گولف کیستون (Gulf Keystobe) یا کو پشکن وی ب ریزه یا (91%) کیم بونین، وکومپانیا گکیل ئیزرجی (Genel Energy) وکیم بونا شیانین هنارده کرنی، ئەف همی فاكته ره بونه ئەگھری وی چەندی کو حکومه تا هەر بیمی شیانین دارایی بین پىندى ل بەردەست نەبن بو راکیشانا کومپانیان و وزە بین جیهانى ژ پیغەمەت پیشخاستنا ژیرخانا ئابوروی و خزمە تکوزاریان بو دەقەری (Roberts, 2016: 2-3)

لدىف داتا وئامارتن په یوهست ب نهفته پشتى سالا 2003 خويادکمن کو هەرپا
کوردستانى ب هەمامەنگى دگەل حکومەتا ناوەندى ب ئاوايەكى سىستەماتىكى كار
بو دەرخستن ووھناردهكىدا نەفتقى كىينه وېشته قانى ل ھەر ھەۋەكىن ھاتىه كىن بو
پاكيشانما كومپانىيەن نەفتقى يىن يىاف بولۇغىدا گۈنئىيەستان، ھەروەكە ل خىشتەيىا
(2) دا دېئىتە دىتىن سەبارەت ئەم وەرار وېشىكەفتىدا دۆسەيىا نەفتى وپالاوتنا وى ل
ھەرپا كوردستانى بخۇقە دىتى دىماوى 2003 - 2013 ، بو غۇونە بەرھەمنى نەفتقى
ھەرپىيەن ب (395,945) ھزار بەرمىلا دەھاتە خەملاندىن لسالا 2003 پاشان كەھشىتە
(78,463,518) بەرمىلا لسالا 2013 ئى، واتە سەرجەم نەفتا بەرھەم ئىيىايى دىماوى
2003 تا 2013 كەھشىتە (272,645,911) مiliون بەرمىلا. زىدەبارى ئەم
پېشىكەفتىدا پەيدابوولى ل كارى پالاوتنا نەفتى ل پالاوجەھىن سەرەكى كو ھەمى ئامازەيە
بو پېشىكەفتىدا سېكىتەرىنى بىزۇلى ل ھەرپا كوردستانى وېندىقى بولۇ كەھشىتەلەتا
ھەرپىيەن مەغا ۋ شىيان وشارەزايى ياخىنەتى فىدرال وەركەتىبەيە وئەم كەھشىتەن
پەشكەدارپېتكەرنى دگەل كومپانىا واژۇو نەكربانە پېچەوانەي گۈنئەتسىن خزمەتى يىن
.Ministry of Natural Recourses, 2013: 8)

ول مهها نیسان 2015 حکومتا هه ربیت شیایه مقاین ژ پیشخستنا شیانین هیلا بوریا څه ګوھاستنا نه فتا هه ربیم - تورکیا بیښیت بو زیده کرنا شیانا هنارده کرنی تا که هشتیه (622. 562) هزار بهرمیلا دروژه کنی دا ب هېټکاریا تهکنیکی دګهل کومپانیا نه فتا باکور کو (150) هزار بهرمیلين که رکوکتی ژی روژانه دهانه شاندن بو بازارین جیهانی، وز لایه کنی دی څه، وزارتا ساماين سرفوشتی بهردواي ب هه ولین خوه دان بو وړکرتنا پشتە قلانيا سیاسی ژ سه رکدا یېق یا کور دی بو پشتە قلانيکن ل سیاسه تا سه ربیخو یا هنارده کرنا نه فتني.

ول هه يشا شهش يا سالا 2015 حکومهتا هه ريني ب تاوايه کني سره خو کاري هنارده کرنا نه فقى كريه وشيايه تا دوماهيا سالي داهانق خوه زيده بكمت ب کوزمى (3) (299,697,778, مليار دولاران، لئي نه شيايه کو بقى داهانق پيدا فىن خوه يېن نافعوئي دايin بكمت ژ مووچى فه رمانبه ران وئەنجامدا ان پروژىن ودبه رهم هيپانى (بنزه خشتىدیا 4).

4 خشته

۲۰۱۵ نهفته داهانیان که رکوکی و پا کیلکمه‌هین هنارده کرنا نهفتی هریمی

ریڈھر:

Kurdistan Region, Ministry of Natural resources, Oil production, exports and Consumption Report 2015, PP 6-8.

(*) فروشنا نهفتي ز لاي حکومه تا فيراري قه 1/1/2015 تا 22/6/2015.
(**) فروشنا نهفتي ز لاي حکومه تا، استهه خه ز لاي حکومه تا، ها، نا، ک دستافن قه 23/6/2015 دوستند کمت.

(3) خشته

نهفتنا هنارده‌کی یا ههرتا کوردستان ب ریکتین جیاواز (2009-2015) (ب هزارها به میلیون تیکراین روزانه)

سال	کمربود - جمهیان	ب رنغي يا تاينکرمان	تمق تمق - جمهیان	سرچهمني گشتي
2009	6,870	--	--	6,870
2010	2,177	--	--	2,177
2011	37,242	--	--	37,242
2012	25,256	749	--	24,507
2013	11,783	491	11,283	9
2014	49,479	36,856	12,623	--
2015	143,200	138,661	4,539	--

Frappi, Carlo, 2016, Oil and State building in Iraqi Kurdistan, January, P 110. On Link:
<https://www.researchgate.net/publication/308777708>

لایی هرئا کوردستانی، یا ئیکنی هاتنا چەندین کۆمپانیین بەرئاس بیئن نەفتی يەن جیهانی بو کارین و بەرهبىنانى و كۆئىكسون موبىل و شىفرون، ويا دووچىن رۆئى توركىا بۇويه بو هەشقكارىي وىدەستىقەئىنانا نەفتا ھەرىيەن نەخاسىمە دەمى حکومەتا توركىا ب ئاشكرايى لسلا 2012 راگەهاند كۆ دىن ھەۋكارلار بىا حکومەتا ھەرىيەن كەتن بولۇشىشانى، ھىيلا بورىن نەفتى يا تەق تەق - جەپان بو قەگۇھاستنا نەفتى بەرەف بازارين جىهانى، وېب دروستى ل مەھا كانۇينا ئىكىي يا سالا 2013 نەفتا ھەرىيەن هاتە هناردهكىن. وئەش چەندە وەرچەرخانەك بۇو بو زىيەدبوونا ناكۆكىان ل ناقبەرا حکومەتا فيدرال و حکومەتا ھەرنىا کوردستانى و دەستپىكەك بولۇشىشانى پەشكا ھەرىيەن ژ بودجا گشتى يا فەدرالى (Bryza, 2012: 56-57).

هړو هسا لدیف د اتایین کو د خشتهيا (4) دا هاتینه دیارکن، کیشې یېن د نافېهرا هه ردوو لا یمنان ز مهها ئاداري ده ستپنګرکن دهمني حکومهتا ناووندي کوژمه کن کنیم بو هه رېیمن هنارتی ز بودجىن کیم تر ز وئي يا کو لدیف رېژهيا (17%) ل سهر رېیکې ګفتین، ووه رېیې چېندنین هه ولدان کرن کو به غدا شایسته یېن پېدقېي بو هه رېیا کور دستانی بهنیریت لئي هه می هه ولدان سه رنه ګرتن، لهورا حکومهتا هه رېیمن پهنا بره پیاده کرنا سیاسه ته کا سه ره مخوا ز پېنځمه مت پېرکرنا وئي پېنځېي، يا ناخوځۍ ز

ژ لايى حکومەتى قە ژ ئەگەرى ئەم بىراپتىن ياسابى، لەورا ئەگەر ئاستى هناردهكىنا نەفتى بىرىي يا بورىن ھەريم - توركىا چ گەشەكىن بەرجاڭ بخۇقە نە دېتن ژ بەر كۆ قىبارى بەرھەم ھىيانا نەفتى بىنى ل چوار كىلىگەھىن سەردى دەھانه فرۇشتىن ئەۋۇرى كىلىگەھىن (تاوكى ، شىيخان، خورمەلە، تەقەق) و تىكراپى وان (138,661,191) مiliون بەرمىل بۇون دەمەكى دا ھېاپىن نەفتى دىزمەتىن ئاستى پىدەپى دا ھاتىه توماركىن (بۇھەر ھېشقەكى 11,638,432 مiliون بەرمىل). (Soderbery & Philips, 2015)

سەرەراپى ھەبۇنا گومانىن زۇر ل سەر وان ژمارە و داتايان بىن كۆ ژ لايى وزارەتا سامانىن سرۇشتى قە دەھانە بەلاقىن سەبارەت قىبارى بەرھەم ھىيان و ئاستى هناردهكىنا نەفتى، لى دەھمان دەم دا ئامارىن سالا 2015 بىن وزارەتا سامانىن سرۇشتى بو مە خويادكەن كۆ حکومەت شىياپە قىبارى بەرھەمنى نەفتى ل پرانيا كىلىكەھان زىدمەكەت پېچەوانە سالا 2016، لى كىفەتى ھەر سەرەكى نەرىكىي ئىدارەكىنا قى بەرھەمى بۇويە و نەبۇنا شەفافىتىن ل فرۇشتىن و ئاستى هناردهكىنى دا ھە يە ج بىرىي يا بورىا دنابەرا ھەريم - توركىا يان بىرىي يا تانكىران يان ئەم پىشكە رۆژانە بۇ پالاوجەھان دەھان تەرخان كەن كۆ بىن كۆ بىن رەرون مايەقە. و ئاستى پرانيا كىلىكەھىن ھەرىپىن سالا 2015 پېشىكەفتىن بخۇقە دېتىھە خاسەمە ل كىلىگەھىن (Ministry of Natural Resources, 2015:5).

لى داتايان سالا 2016 ئى سەبارەت ئاستى بەرھەم ھىيانا كىلىگەھىن نەفتى ژ لايى حکومەتا ھەرىپىن قە دلخوشكەر نەبۇون، و ئەق چەندە رى يېڭىمان بىن كۆمەكە هوكاران دزفۇرتەقە، و كۆ بەرددوای يا قەمیرانا داراپى، نە مەزاختنى شايىستەيەن داراپى بىن كۆمپانىن نەفتى يان پاشكەفتىنە وى، نزىم بۇونا ھېاپىن نەفتى بۇ نەزەتىن ئاست، و بەرددوای يا شەپى دىرى تىرۇرى و كەفا داعش... وەتىد، دەنخام دا زۇر ژ كۆمپانىن نەفتى دەستبەردارى كارى خوھ بۇون ل ھنەدك كىلىگەھىن نەفتى خاسەمە ل سنۇورى دەقەرین جىيناڭلەك، لەورا دى بىين كۆ ئاستى قىبارى بەرھەم ھىيانى دەھەر نەھە ھەپقىن سالا 2016 ئى دا ل پرانيا كىلىگەھىن نەفتى نىزمبۇونەكە بەرجاڭ بخۇقە دېت ژىلى كىلىگەھىن خورمەلە و باى حمسەن و ئاقانە ل سنۇورى كەركۈك كۆ بەرددوام ئاستى بەرھەم ھىيان دەگەشەكىن وزىدە بۇون دابۇون (Ministry of Natural Resources, 2016: 1-32).

پىشى قۇن بىنگەلىنى، حکومەتا ھەرىپىن تووشى كۆمەكە ئاستەنگا بۇو دەقى پرۇسا سەرەخو شاندىن نەفتى:

- نزىم بۇونا ھېاپىن نەفتى ل بازارىن جەپانى.

- پېسکىرىكىن ياسابى و فشارىن حکومەتا ناوهندى ل سەر كۆمپانىن كېنەن نەفتى ول نەفەندىن نېش دولەق چەندىن جارا سكالا لەرى حکومەتا ھەرىپىن كوردىستانى تومار كەن.

- پېنديچىبۇنا ھەرىپىن كوردىستانى بىر كېن ئازام و سەقامگىر بىن هناردهكىنا نەفتى، كۆ يېڭىمان ئىك ژوان رىكا (كەركۈك - جەپان) كۆ بەزىتنەن هەيلا بورىا فەگۇھاستنا نەفتى دېئىنە ھەزماتن ل عىراق يا بەرددوام پىدەپى ب چاقىيىرى و سەخېرىكىن ھەيە، زۇر جاران هەيلا ھەريم - جەپان ل سەر ئاخا توركىا تووشى كارىن تەقادىن يان ژ كاركەفتى دېيتەقە.

برىارا سەرەخو يا ئابوورى بىاواپەكى خۇراپى نەھاتىھە بەلكو دەستتە لادارىن ھەرىپىن پېشت راست بۇون كۆ ئاستى بەرھەم ھىيانا رۆژانە يان نەفتى ل كىلىگەھىن ھەرىپىن و كەركۈك پېشىكەفتىنە كەرچەنەن بەرجاڭ توماركىي، بۇ نۇونە، ھېشقەكىن پېشتى راگەھاندىن بىر بىردا سەرەخو فرۇشتىن نەفتى ول دېف ئامارىن سالا 2015 ئاستى بەرھەمى رۆژانە يىن ھەرىپىن كوردىستانى كەھشەتە (210,709,588) ھزار بەرمىلان، و ھەر بەرمىلەكى بىد (36.75) دولازان ھاتىھە فرۇتن، بۇ نۇونە ل كىلىگەھىن (خورمەلە) ل كەركۈك شىيانىن رۆژانە بىن بەرھەم ھىيان ئەھشەتە (103,849,143) ھزار بەرمىلا و كەركۈك ھەر رۆزەكىن، كىلىگەھىن كەرمىان (1,678,454) ھزار بەرمىل رۆژانە، و كىلىگەھىن خەبازە وجەمبۇر و كەركۈك (150) ھزار بەرمىل بۇون، ول كىلىگەھا تەقەق (42,378,998) ھزار بەرمىل دەھانە بەرھەم ئىنان، و كىلىگەھا شىيخان ب كىمە قە ھەر رۆژانە (11,134,567) ھزار بەرمىل، و كىلىگەھىن (تاوكى) شىيانە ئېزىكى (49,337,899) ھزار بەرمىل (Ministry of Natural Resources, 2015:5).

حکومەتا ناوهندى ژ لايى خۇقە كەف ل وان كۆمپانىان كەن بىن كۆ سەرەدەرلىن دەگەل حکومەتا ھەرىپىن كوردىستان دەگەن دویر ژ رازەندىيا حکومەتا ناوهندى و كەفا بىراپتىن ياسابى ل دادگەھىن ئەمرىكى كېنەن بىن كەف دەغەكەندا فرۇشتىن نەفتا كوردى، ھەر ژ بەر قۇن چەندى كۆمپانىن نەفتى نەشيان شايىستە بىن خوھ بىن داراپى و ورگەن.

زیزیدر: حکومه‌تا همچو کوردستان، راپورتین هه بیانه بین وزارتان سامانن سروشته، هه یهین (۱ تا ۱۱) بو سالا ۲۰۱۶ ل سهر ویب سایتی وزارتی:

<http://mnr.krg.org/index.php/en/oil/monthly-export-production-data>

بُونیکم جار و مزارعنا سامانین سروشی ناشکرکار کو پاین هر برمیله کا هر یعنی فروشیه دهه یشا حوزه میرانی
دا \$36.43 بُوویه، ددهمه کي دال بازارن جياني دنابهرا 46 - \$48 بُوویه.

*** پشتی ری دمرکتا (188) میلیون و (276) هزار دولان بین بو قمرزان هایی تهر خاکن، و (75) میلیون و (773) هزار دolar و شیاسته بن کوماینند نهفتن، و (20) میلیون دولاو بو بترو دولا را کوکوکی و خرچین کارکنان، لومواهمن تدق، (327) میلیون دولاو و (614) هزار دولا و که داهات بو حکمه هناره هنر، مایهه.

*** سه‌رجم کوژنی کومپانیا ومه‌زاختنی وان دیافنی درخستنا نهفتی، زیدمباري پشکا کمرکوکنی ژ پتؤددولار ومه‌زاختنی کاردنی.

**** ژوی که میانی، روزانه (54) هزار و (161) برمیل ژ لاین کومپانیا نهفنا باکور فه هاتین به رههم هینان، و (64) هزار و (102) برمیل ژ پارزینگهین بازیان و کماکن هاتینه پارزین، و اته تو کمیا هاتینه هنارتون ب

هرنچی با بوریا بو روزانه، هردوسا دهن همه‌ی دا، کوژمن (62) ملیون (539) هزار به مریل بوریکا تقدیم (539) هزار به مریل بوریا بو روزانه، هردوسا دهن همه‌ی دا، کوژمن (62) ملیون (665) هزار و (328) دلار و ملک حق دمست دایه کومپانیین همه‌ی دنیه‌ی ایرانی (22) ملیون دلار هائینه همه‌ی خالکردن بو پاری پتوخ دلار نی که رکوکی و مهراختنین کارهی، و (50) میلیون دلار و ملک پاری پیشنه‌کی ز کوکوپانیین همه‌ی هائینه و موگرت. والوماهینه تقدیم کوژمن (374) ملیون و (574) هزار و (766) دلار و ملک دهاءت بو حکومه‌تا هر نچی مای‌بافه.

3.4 گریهستا حکومهتا هریمن ل گمل کومپانیا دیلویت بو هۆپرینیکرن ل داهانق نهفتی

حکومهتا ههربیا کوردستانی وز پیخمهت ب دامه زراوه یکرنا باده کا نهفتی وزییده کرنا

شهزاده فایه تی ل قو بیاچو دا، ل دوماهی سالا 2016 گریهه سته ک ل گهل کومپانیا

دیلویت یا تاییت ب هۆریینیکن ل داهاتی نهفتی واژووکر وەك پىنگاۋەك بۇ ب شەفافیەت وزەلائى و ب دامەزراوەپەکرنا پرۇسا فروشتن و ب بازاركىدا نەفتا ھەرتىم، وۇچى چەندى نەرازىيۇون لەپە خۆرا ئىنان ژ لايى لايەنن چاقدىرىن سىياسى ئاباپورى ولايەنن ئۆپۈزۈسىيون ورىيکخراۋىنن جىڭا سقىلى ژ بەر كۆ ھىندهك يېنگاۋىن دى تر دېيدىقى بۇون يېشى واژووکرنا قىن گىنەستى نەخاسىمە پەسەندىكىدا ياسا نەفت و گازى دامەزراندىن كۆمپانىيەن خۆمەلى بۇ ھەنارەتكەن و ب بازاركىدا نەفت و گازى وكاركىدا رۆلۈن چاقدىرىنى ژ لايى دەستەلەتا ياسادانان (پەرلەمان) دەستەلەتا دادوهرى.

پشتی بورینا دوو سالان ل سه رکاری کومپانیا دیلویوت ل بیافنی باده کا نهفتا همه رینا که، دستاخن دا، دیا بهم که ئے سه، جهم داهانه، نهفتا هندا دهکه، که (187-154-524)

مليون بهريل بعون، پتر ژ (50.8%) ب نافی خرجي ورسوماتا بو كومپانين نهفتي

دچیت (وەک کریئی یا فەگۆھاستنی وئەمبارکەن و چاکسازیکرنى)، بۇ نۇونە ل سەرجەم

داهانق نهفتا هه ربیعی بو سلا 2017 پیشی دهرکنا خرچی ورسوماتا بریتی بوو ز
داهانق نهفتا هه ربیعی بو سلا 2017 پیشی دهرکنا خرچی ورسوماتا بریتی بوو ز

(۷) سیئر و (۹۲۳۵) سیلوون و (۰۵۴) سرزر سو مر بیوو، بی پر ر (۰۵۰۰) ر تی

داهانی بو حمرجيون ټومياني هانيه ته رهان گرن، وېتى (3.891.513) ميار دولار بو

پشتی بریارا سه ریه خوی یا تابوری و هنارده کرنا نهفتی، لسلا 2016 داهانک نهفتا هریمنی گههشتة (4.515.979.273) ملیار دولاران (داهانک یازده ههیان) زیده باری شایسته بین دارایی بین کومپانیین نهفتی (695.804.146) ملیون دولاو، واته سه رجمی داهانک حکومتی ژ نهفتی گههشتة (5.211.783.419) ملیار دولاران، ونهگهر داهانک نهفتی ب ریئی یا تانکهران زی ل سه ر زیده بکهین کو ب (1.650.000.000) ملیار دولاوا دئیته مهندنده کرن (داهانک یازده ههیان و گریمان 150 ملیون دولاو بو هههیله کنی ب کیمی فه) ئهقه سه رجمی داهانک قی

5 خشته

ریزهایا بهره‌منی هناردهکی و کوزمی داهاتین ناخویی و شایسته‌بین کومپانیا (2016)

ردیف	ردیفها بهره‌مند	ردیفها بهره‌مند	ردیفها بهره‌مند	ردیفها بهره‌مند	ردیفها بهره‌مند	ردیفها بهره‌مند
32	75,000,000	430,000,000	432,000,00 0	601,811	18,656,131	کاروینا دوخنی
34.32	70,933,433	430,000,000	303,943,43 3	619,021	10,151,944	شوات
32.38	36,000,000	430,000,000	557,272,17 7	327,371	10,148,487	تادار
26.40	58,895,901	430,000,000	376,395,90 1	511,888	15,356,651	پیسان
32.30	75,262,856	430,000,000	315,486.10 1	511,041	10,904,271	کولان
36.43	81,443,291	430,000,000	479,360.04 1	567,068	14,997,000	حوزیران
32.53	24,914,718	430,000,000	389,757.22 9	457,314	14,176,761	تیرهه
32.44	60,346,909	430,000,000	349,869.65 3	411,727	12,763,566	تمباخ
36.10	75,773,000	430,000,000	**327,614,969	565,000	16,944,000	نهیلول
39.32	74,568,710	430,000,000	416,511.59 8	614,071	19,036,203	جریا
35.05	62,665,328 --	430,000,000	567,768.17 1	**** 646,587	19,552,432	بیکری
--	--	--	--	--	--	دروخنی
						کاروینا
						شیک
						سمرچم
6	695,804.14	4,730,000.00	4,515,979.2	162,687.44		
	0		73	8		

ل هويزينيكن ل راپورتىن ديلويت بو سالا 2017 سەبارەت نەفتا ھەرئا ديلويت ھەمى گرفت و كىشىھە يىن نەفت و شەفافىيەتى بەرچاۋ بىكەت كۆ ئايا چ كىشى دىلىستەن دىي دىيار بىت كۆ ئاستى بەرھەم ئىنان و فرۇتنى ياخىنگىر بۇويە، ل و گرفت ھەنە و چەوا دى ئىنەن چارەسەرگۈن، لى ئىننى داتا بەلاقىرىنە كۆ ئەف چەندە شەش ھەيقىن دەستپېكىنى ولدىف راپورتا ديلويت رىزەميا ھنارەدەرنى نەفتى ياخىنگىر رىخزمەت ب پۈرسا شەفافىيەتى نەفتى ناكەت (دوارۆز، 2018).

بويه کو تيکراين هناردهكىنى پتى بويه ژ (530) هزار بهريملا رۆژانە، لې ل شەش
هەيقىن دوماهى ئاجىگرى پىچە ديار بولۇ و تيکراين هناردهكىنى بولۇ (246) هزار
شىوه يەكى قەرزىن خۇ ددەتەفە. وەك ديارە ل شەش هەيقىن دەستپىكىنى يېن سالا
2017 حکومەتا هەر يېن (1.252.108.577) مiliار دولار وەك پىشىكى ژ كومپاين
بەريملا كىيم بولۇ ژ ئەنجامى رويدانىن پشتى ريفاندومى وز دەستدانا كىلگەھىن ئافانا
وباي حمسەن ل كەركۈنى.

کومپانیا دیلویت سه‌مرابی به لاقرنا پیچ راپورتان ل ماوی هه‌ردوو سالین 2017 و 2018 لی نه‌بوویه جمی مقانمی یا رایا گشتی ل هریئی ژ بهر کو پن ژ گومان و داتاین نه راست، وهتا نوکه نه هاتیه دیارکن ئایا دیلویت همتا كەنکی دى یا به‌ردواام بیت ل کاری هؤیرینیکرنا ل داهاتی نهفتا هه‌رینی و ل بهرامبهر چمند (Deloitte Report, 2018).

مليون دولاران، وز لايڪي دى هر ل دهمي دهستبكاربونا ديلويت ل في کاري دا، وزارهتا ساماين سروشتي هيج راپورتهكا خوى يا تاييهت بهلاقنهکيده وھو سالين 2017 ميليون برميلا ب رئي يا بوريا هرئيَا كوردستان - تورکيا هناردهکمەت. وتيکارىن پيشين كو پريوون ز زانياري وداداين پيدشي سهبارهت ريزهيا هناردهکن وھيان فروشتن و...هتد، لهورا زانيارين كومپانيا ديلويت بەس نينه بو دياركنا شەفافىقنى ل في بىاشى دا. ولديف گرىيەستا هاتىه واژووکن پيدشي بۈويە كو ديلويت کاري ھۆيرىيەن بۇ داهاتق سالين 2014 و 2015 و 2016 ژى بكمت لى ئەف كاره نەھاتە نەفتىن (7.694.144.296) مiliار دولار يوون لسالا 2017 و (7.694.144.427) مiliار دولار يوون لسالا 2017 دهستېتكىن.

ههروهسا ولديف ياسا زماره 22 يا تاييهت ب سياسههتا نهفت وگازى ل هەرئا مiliار دولاير لسالا 2018، وين هەردوو سالان ب كوم دى گەھيتە كور دستانى ئاماره ب وى چەندى هاتىه كن كو هەرئا كور دستانى دى باهند بىت (15.595.760.723).

6

پوختی هناردمین نهفنا هر ریا کور دستان ب رئیسی یا بوریا و تیکرانی هایان به مریملا نهفتشی بو همراه
هه یشهقی ژ هردودو سالان 2017 و 2018

2018		2017	
تیکاری های به مریل فروختی بو همراهشکنی (\$)	قیمتی هنار دین نهفته (میلیون به مریل)	تیکاری های به مریل فروختی بو همراهشکنی (\$)	قیمتی هنار دین نهفته (میلیون به مریل)
57.41	8.286.857	44.45	17.596.848
52.80	10.195.898	44.98	15.850.370

کومپانیا دیلویت سه‌مرابی به لاقرکنا پینج راپورتان ل ماوی هردوو سالین 2017 و 2018 لئی نهوبویه جهی مقاتنه‌ی یا رایا کشته ل هربیعنی ژ بهر کو پن ژ گومان داداتاین نه راست، و ههتا نوکه نه هاتیه دیارکن ئایا دیلویت ههتا کەنکی دئی یا بەردەوام بیت ل کاری ھۇرىپىنکرنا ل داهانق نهفتا هەربىعنی ول بەرامبەر چەند میلیون دولازان، وز لایەکى دى هەر ل دەمی دەستبكارىيۇونا دیلویت ل فى کارى دا، وزارەتا ساماين سرۇشتى ھېچ راپورتەكا خوى یا تايىمت بەلاقەنگىرە وەك سالىن يلىشىن كۆپپۈون ژ زانىارى داداتاین پىدىشى سەبارەت رىزىدیا ھنارددەرن وەبائى فرۇشتى و...هەتىد، لەورا زانىارىن کومپانیا دیلویت بەس نىنە بولىاركنا شەفافىەتى ل چى بىاشى دا. ولاديف گىنیەستا هاتیه واژووکن پىدىشى بوبويه كۆ دیلویت كارى ھۇرىپىنیي بو داهانق سالین 2014 و 2015 و 2016 ژى بكمەت لئى ئەف كاره نەھاتە كۆن و داستەخوا لىسا 2017 دەستبكارىن.

هروهسا ولدیف یاسا ژماره 22 یا تاییهت ب سیاستها نهفت و گازی ل ههربنیا کوردستانی ئاماره ب وى چەندى ھاتیه کرن کو ههربنیا کوردستانی دى باپەند بیت ب پینچەرین دەستپېشخەرى یا نىف دەولەتى بو شەقافىيەتلىك بىاشىھەسازى يا نەھفى دا (EITI) لى چ راپۇرتىن دېلىۋىت ل گۈل ئەقان پینچەران ناگۇنجىت^[2], تىن دېلىۋىت دىياركىيە كۈي ياخىن بەرامبەر حکومەتا ھەرىيەن نەك سازىيەن نىف دەولەتى.

ئىك ژ گرفتىن دى كۆپەست ب راپورتىن كۆمپانىا دىلويت بىرى ل كەفانىيا داتايىن بەلاقىرى كۆندىشىا يەداھات و فرۇشتىنا نەفتى ل ماۋى شەمشە يېقىن دەستىتىكى دا بەراوەر كەمىن، چونكە پەيىن نەفتى ماۋە بۇ ماۋە دىئتىنە گۈھورىن، لەورا

54.71	9,965,093	40.03	17,232,434	ئادار
59.99	8,842,381	40.70	16,921,450	نيسان
64.76	9,612,707	38.40	16,998,146	گولان
63.55	9,943,160	35.21	16,092,393	حوزه میران
62.67	10,200,433	37.80	16,338,649	تىزمهھە
60.13	13,776,406	41.41	17,448,727	تەباخ
66.90	11,690,793	45.46	18,283,930	ئەيلول
67.50	12,935,811	46.93	12,988,534	چۈريا
				ئىكىن
51.57	12,892,780	51.50	7,382,831	چۈريا
				دۇوقۇن
43.86	13,387,078	52.67	9,393,210	كارۇينا
				ئىكىن
58.86	130,719,407	43.29	182,527,522	سەرچەم

۲ شیوه که نهستن نه فقط اند همچنان که دستانه ای سه نهاده اند

پشکداریکرنا کومپانیون نهفته بین یانی یه ل بهره‌منی کیلکه‌هان دا وریزه‌یه کا
مهنزا یا بهره‌هم و فازانجی دکن، ل ددهمه‌کنی دا شبوده‌منی گریمه‌ستین حکومه‌تا
ناوهندی ل سهر بنهمای خزمه‌تا کومپانیون نهفته یه ودک کربنی، وئه‌ف چه‌نده
ئیکه ژ خالین ناکوکیان و بنیه‌ست ل جنیه‌جیکرنا پیتگریین دهستوری ل ناف
سیسته‌ما فید، الی دا.

3. ده گرکنا یاسا نهفت و گازی ل هەرتىا کوردستان گرنگترين یاسا بۇويه بو
رېخخستنا سامانىن سرۇشتى وکارى لىنگەريان و دەرخستن وەتارەدە گرکنا نهف
و گازى، وينىڭكەفاھەكىنگ بۇويه بو دروستىكرا سىندۇقا داھاتىن نەفتى ب
ياسا و پىشكەدارى پېكىندا ھاولاتيان ل دروستىكرا بىيارى دا، لى تا نوكە ب
شىۋىدەيەكى پراكتىكى كار بىنى نەھاتىيە كەن و نە كەھقىيە دچار چوقەكى دامەزراوهى ي
دا.

۵- ههبوونا گومانین زور ل سهر داتا و ژمارين تاييهت ب پرۆسا بهرهم ئىنان
وهناردهكنا نهفتى يىن كوش لايىن و وزارتى سامانىن سرۇشتى قە دهاته
بەلاشقىز، سەھارى كە حکومەت شىابە قەبارى بەھەم ئىندا نهفتى لە انى

گرفتا قه رزین کومپانیا لجهم حکومهتا هه رینی گرفته کا سه رهکی یه کو کارتیکرن ل کیم
بورو نا داهاتن نه فتني دکهت، بو نوونه کومپانیا دیلویت هه تا ل دوماهیک رایپورتا
خوددا (رایپورتا پینچن بومه هین 7 و 9 بین سالا 2018) ناماژدکیه دانه قهیما قه رزا
لاین حکومهتی قه ل ماوی سی مههان دا کو (839.243.990) ملیون دولاړ بون،
ژ سه رجه من داهاتن نه فتني (2.250.556.243) مليار دولاړان، هه روډسا به حسنه
ریزهها هنارده کرنا نه فتني بو ئیرانی نه کریه کو ب هزارهها به مریلیلن نه فتني خاف روزانه
دنئنه هنارده کرنا.

کومپانیا دیلویت ب حوكى ئەزمۇونا پىر ژ دوو سالان ل گەل حکومەتا ھەرىمۇن خويا بىووېھ کو راپورتىن دەمۇرى يىن ۋىنى كومپانىي بىتى رىيختىنەۋەھيا داتا وئامارىن فرۆشتنا نەفتى يە لدىف بەرۋەهندى يَا حکومەقى، وسیاسەتا نەفتى ھەر ب ۋەشارىتى و تارىاتى دەمبىتەۋە، و نايىتە ھۆكاري چەسپىاندانا شەفافىيەتى ل بادىكا نەفت مەگازىن دا

۵. دهنهام و اسما، ده

نظام 1.5، دھنی

سیاسهتا هردوو حکومهتین ناوهندی ویا هریئت و چاره سه کرنا کیشنه یین هملاویستی .

- دروستبوونا هه ماھەنگىيى ل ناقيمرا حکومەتا ناومندى وحکومەتا ھەربىنا كوردىستانى دا سەبارەت رادەستكىرنا پىشكا نەفنا ھناردهكى يا ھەربىنى و مغا وەرگەتن ز ھېايىن جىمائى يېن نەفتى چونكە ب حوكى وى ئىككى كۈن عىراق ئەندامەل رىنخراوا ئۆپىك شىيان ھەنە كۆ نەفتى ب ھېايىن ھەزى بىرۇشىت.

6. بەرھەركىرنا كارى چاقدىرىپىكىن ودىيچقۇونا داتا وئامارىن فرۇشتىن وھناردهكىرنا نەفتى وكاراكىن رۇلى دەستتەلاتا ياسادانانى ودىيوانا چاقدىرىيا دارايى ل فى يىياشى دا، چونكە بتى ئەو گىرييەستا ل گەل دىليۋېت ھاتىيە واژووکىن نەبوبويه ئەگەرى مەتەنەيى وباوھرى يا خەلکى كوردىستان سەبارەت پىادەكىرنا شەفافىيەتى ل سىياسەتا نەفتى دا.

۶. ژئو

1.6 ژیپدەر ب زمانی کوردى

- وزاره‌تی سامانه سروشته‌یکان، راپورت مانگنه، ثماره 4، کانون دووه‌م 2014. ل 17، ل 1.

ویب سایتی وزاره‌تی: www.mnr.krg.org

2. حکومه‌تا هرنا کور‌دستافن، وزاره‌تا سامانین سروشتی، کومه‌کا راپورتین هه‌شانه بین سالا 2016.

3. مالپه‌ری دوازه‌ر، 2018، لیزنه‌ی سامانه سروشته‌یکان: راپورت‌که‌ی کومپانیای دیلویت چارمسری شه‌فافية نهوت ناکات، ل سه‌ر لیکنی:

<https://www.dwarozh.net/details.aspx?jimare=79667>

2.6 زیستگاه زمانی عهره‌ی

- القادي، رعد، 2016، قراءة في النزاع النفطي بين الحكومة الاتحادية وحكومة إقليم كوردستان، منشورات مركز البيان للدراسات والتخطيط، بغداد، العراق ، على الرابط: <http://www.bayancenter.org/wp-content/uploads/2016/10/545342313.pdf> .1

الوردي، سليم، 2013، الاستبداد النفطي في العراق المعاصر، دار الجواهري للنشر والتوزيع الطبعية الأولى، بغداد - جمهورية العراق .2

هابنېغ، رېتشارد، 2005، سراب النفط - النفط والخرب ومصير المجتمعات الصناعية، الدار العربية للعلوم، الطبعة الأولى، بيروت - لبنان .3

حسن، محمد جابر، 2015، نفط العراق - ما بعد الذكريات والستين العجاف، دار الكتب العلمية، بغداد - جمهورية العراق .4

قانون النفط والغاز لإقليم كوردستان، رقم (22)، 2007، منشورة في جريدة (وقائع كوردستان)، بتاريخ 15/11/2007 .5

کیلگه‌هان زینده‌بکهت، ائی گرفتین ههره سهره کی بربتی یه ز نه ریکیا بیداره کرنا
شی بهره‌می ونه‌بوونا شه‌فافیه‌تی ل فروشتن وئاستی هنارده‌کرن داچ ب ربی
یا بوریا دنا بشبرا هه‌ریم - تورکیا یان ب ربی یا تانکه‌ران یان نه پشکا روژانه
بو پالاوه‌گهان دهاته ته‌رخان کرن.

- 6. زئنجامانی نه روونی یا گرئینهستا حکومهتا هرینهن ل گمل کومپانیا دیلویت
یا تایمیت ب هویرینیکرن ل داهاتن نهفتی ودک پینکافهک بو ب شهفافیهت
وزهالیئ وب دامهزر اووهیکرنا پروسا فروشتن وب بازارکنا نهفتا هرینهن، الى
قیچهندئ نه رازیوون لدیف خورا ئینان ژ لاین لا یهندن چاقدیزین سیاسی
وئابوری ولا یهندن ئوپوزوسيون وريکخراوین جفاکا سقیل ژ بهر کو هندهك
پیرايوونین دی دیپندې یوون پیشى واژووکرنا قیچهندکرنا پهسنهندکرنا
یاسا نهفت و گازى و دامهزراندنا کومپانیین خۆمالی بو هناردهکن وب بازارکنا
نهفت و گازى و کاراکرنا رۆئى چاقدیزین ژ لاین هەردۇو دەستتەلا یاسادانان
و دادوهرى قە.

پشتو 2.5

- هەرنىڭ كۆردىتىنىڭ وەكۇ ھەرىئەكە فىدرال مافى واژوو كىنە گۈرىيەستىن نەفت وکازى ھە يە ل كەملىك كۆمپانىيەن بىيان ب ھەماھەنگى ورازى بۇونا حكومەتتا ناولەندى يَا فىدرال ھەروەكە ل ناڭ دەستورى ھەمىشەيى يىن سالا 2005 ئاماژە بىن ھاتىيە كەن.

- زور ژماده و پرگین یاسایی هنه ل ناف دهستوری فیدرالی دا تا راده کي
شيوهه کي مهتاني ونه روون پيشه دياره پيندفي راسته شهکنهك بو بهتيه کن تا
مافين ههر هريم و پاريزگه کا عيراق بهتيه روونکرن نه خاصمه سهباره تئه و
کيلگه هنن نه فتحي بىن کو پشتى سالا 2007 ئى كارتىدا هاتىه كرن.

- پیاده کرنا شهفافیه تی وزه لاین ل دیارکن وئاشکرا کرنا داتا وزانیار بان ل سهر نهفتا به رهم ئینایی وهنار دهکری بو را با گشتی کاره کنی فهره و پیدافی يه ز پیغامه مت ئاگه هدار بونا هه موو لا یاه کنی ل هوپر کتیبن فې پرو سه دې.

- گوھورینا شیوه‌ین کریه‌ستین هریمین ل بیافن نهفت وکازی دا ر شیوه‌ین پشکدرایکرنا کومپانیا بو شیوه‌ین خزمه‌تی تا هه قبیلکبوونهک پهیدایت ل

12. Dana Gas & Crescent Petroleum, 2018, Dana Gas and Crescent Petroleum Announce 30% Gas Production Increase in Kurdistan Region, on Link:
13. End-us/Lists/Press%20Releases/Attachments/298/Production%20Growth.pdf /danagas.com
14. Deloitte, 2018, Report on KRG Oil Export Consumption and Revenues, on Link:
15. http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_Report_on_KRG_Oil_Export__Consumption_and_Revenues_for_First_Half_of_2017_ENG_KU_AR.pdf
16. http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_H2_2017_Public_Report.pdf
17. Elliott, Stephen A. & Berry, Louis B., 2012, Natural Gas development in Kurdistan a Financial Assessment, Belter Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, August. On website:
18. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/PAE%20Kurdistan.pdf
19. Frappe, Carlo, 2016, The Energy Factor: Oil and State building in Iraqi Kurdistan, in Link:
20. https://www.researchgate.net/publication/308777708_Oil_and_Stat_e_building_in_Iraqi_Kurdistan
21. Gene Energy Report, 2014, Unaudited results for the six months to 30 June 2014, August, in website:
22. https://www.genelenergy.com/media/1320/genel-energy-hy-2014-results-final.pdf
23. Government of India, 2012 , Report of the Committee on the PSC Mechanism in Petroleum Industry, on Link:
24. http://www.indiaenvironmentportal.org.in/content/369211/report-of-the-committee-on-the-production-sharing-contract-mechanism-in-petroleum-industry/
25. Hanna & Partners, 2015, Kurdistan oil & Gas outlook, Report, Atlantic council, December. On link:
6. قانون صندوق كوردستان للعائدات النفطية والغازية، رقم (2)، 2015، المنشورة في موقع برمان كوردستان، على الرابط:
<http://www.perlemanikurdistan.com/files/articles/170515111330.pdf>
7. عبد العالى، امجد صباح، 2008، عقد بديلة لاتفاقيات المشاركة بالانتاج (PSA) لتطوير القطاع النفطي في العراق، جامعة البصرة، مجلة العلوم الاقتصادية، العدد (21) ، المجلد الخامس ، حزيران.
8. عبد، وردة هاشم علي، 2013، صراع القوى العالمية حول مناطق الطاقة، المكتب العربي للمعارف، الطبعة الأولى، القاهرة - جمهورية مصر العربية.

3.6 زىدمەر ب زمانى يېنگلىزى

- Ahmad, Paiman. R, 2018, The Politics of Oil in the Kurdistan Region of Iraq, Academic and Applied Research in Military and Public Management Science (AARMS), Vol. 17, No. 3 (2018), PP 5–18. On link:
- https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/nkeszolgaltato-uni-nke-hu/01_Ahmad_AARMS_2018_03%20online.pdf
- Bindemann, Kirsten (1999), Production-Sharing Agreements:
- An Economic Analysis, Oxford Institute for Energy Studies, WPM 25, October.
- 3, Brisa, Maj, 2012, Turkey's dramatic shift towards Iraqi Kurdistan: politics before peace pipelines, Turkish *Policy Quarterly*, Vol. 11, No. 2, pp. 53-61.
20. Soderbery, E & Philips, David, 2015, Task Force Report State Nancy –Building in Iraqi Kurdistan, Institute for The Study of Human Rights, Columbia University, on Website:
- www.hrcolumbia.org
- Crescent petroleum, Projects in Kurdistan Region, Iraq Benefiting the People, on Link:
- https://www.crescentpetroleum.com/wpcontent/uploads/2017/01/Kurdistan_Projects_in_Picture.pdf
- Central Bank of Russia, 2011, Twenty-Fourth Meeting of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics, Moscow, Russia, October. On Link:
- <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2011/11-17.pdf>.

39. Ottaway, David B., 2013, Iraq's Kurdistan Takes a Giant Step Toward Independence, Middle East Program, Wilson center, Viewpoints, No.46, December.
40. Sosnowska. R, M, Meads Villafuerte P. & Thomas, 2008, managing the Oil Revenue Boom: The Role of Fiscal Institutions, international Monetary Fund (IMF), Working Paper (260), and Washington D.C
41. Roberts, John, 2016, Iraqi Kurdistan Oil & Gas Outlook, Atlantic Council, Global Energy Center and Dinu Patriciu Eurasia Center, September.
- On Link:
https://euagenda.eu/upload/publications/untitled_6654-ea.pdf
26. https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Iraqi_Kurdistan_Oil_and_Gas_Outlook_web_0915.pdf
27. Kane, Sean (2010), Iraq's Oil Politics- where agreement might be found, United States- Institute of Peace, January, No. 64, on Link:
28. https://www.usip.org/sites/default/files/iraq_oil_pw64.pdf
29. Kurdistan Region Government, 2018. Deloitte Report on KRG Oil Export Consumption and Revenues for First Half of 2017, on Link:
30. http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/2018/Deloitte_Report_on_KRG_Oil_Export__Consumption_and_Revenues_for_First_Half_of_2017
31. Macerich, David S. and Samarra, Adnan I, 2015, History of hydrocarbon exploration in the Kurdistan Region of Iraq, Geografia - Gulf Petrol ink, Bahrain, v. 20, no. 2, PP 181-220.
32. Mills, Robin, 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, University of Oxford, the Oxford institute for Energy studies, WPM. 63.
33. Ministry of natural Resources, 2013, about Natural gas reserves in Iraqi Kurdistan, on Link:
34. <http://mnr.krg.org/index.php/en/gas/vision-gas>
35. Ministry of Natural Recourses, 2013, Oil Production, Export & Consumption Report 2003-2013, December. On Link:
36. http://mnr.krg.org/images/pdfs/MNR_Production_Report_2013_1.pdf
37. Ministry of Natural Resources, 2015, Oil Production, Export & consumption Report (including Export Revenue), on Link:
http://mnr.krg.org/images/pdfs/Production_Report_2015_WEB.pdf
38. Ministry of Natural Resources, Kurdistan Oil production by Field & by Operator, January 2015-September 2016 (Report), Kurdistan Region.
- On Link:
http://mnr.krg.org/images/pdfs/Kurdistan_Oil_Production_Field_Operator_2015_2016_1.pdf